

Denk en handel internationaal

Nederland staat niet op zichzelf. Samenlevingen zijn op steeds meer manieren met elkaar verbonden. Internationale samenwerking en economische vooruitgang zijn sleutels naar een wereld met minder oorlog en conflicten. Wij onderkennen dat Europa steeds meer ons binnenland wordt. Bij alles wat we doen vragen we ons af welke effecten dat heeft op anderen in de wereld. Daarbij handelt D66 steeds pragmatisch, nuchter en op basis van feiten.

- 5 **Denk en handel internationaal**
door Constantijn Dolmans en Iris Smalbrugge >> inleiding op het thema
- 6 **De wereld van vandaag in vogelvlucht**
door Mark Duckenfield en Constantijn Dolmans
- 11 **Zonder Europa geen veiligheid**
door Constantijn Dolmans >> Interview met Rob de Wijk
- 15 **Britse Teach First tegen onderwijsongelijkheid**
door Corina Hendriks >> Voorbeeld richtingwijzer #1/5
- 18 **Schatten der aarde**
door Ken Schoolland >> Migranten in een open samenleving
- 22 **Zweedse lessen over de kinderopvang**
door Franca van Hooren >> Voorbeeld richtingwijzer #2/5
- 27 **De kredietcrisis**
door Arjen van Witteloostuijn >> Een pleidooi voor een gereguleerde marktwerking
- 31 **Migranten: ons land heeft ze nodig!**
door Philippe Legrain >> Voorbeeld richtingwijzer #3/5
- 36 **Volle tank of volle maag**
door Marianne Wilschut en Iris Smalbrugge >> Het dilemma van de biobrandstoffen
- 42 **Een markt kan niet haar eigen regels stellen**
door Michiel Scheffer
- 46 **Gezocht: Europese waakhond burgerrechten m/v**
door Sophie in 't Veld >> Voorbeeld richtingwijzer #5/5
- 50 **De EU wordt nooit een superstaat**
door Laurens Jan Brinkhorst
- 54 **De EU als Unie van Burgers en Lidstaten**
door Jaap Hoeksma
- 59 **Wie is de Baas van Nederland?**
door Annelou van Egmond >> Kanttekeningen bij het ideaal van de meritocratie
- 61 **Postbus 66**
- >> 41 Mous 58 Van Lierop 66 Mijn idee

Denk en handel internationaal

Nederland is niet alleen op de wereld. We maken deel uit van een groter Europees en internationaal geheel. Europa is ons achter- en binnenland, op haar beurt deel van de rest van de wereld. Samenlevingen zijn op steeds meer verschillende manieren met elkaar verbonden; economisch, cultureel, politiek en sociaal. Voor D66 is een open houding ten opzichte van die andere samenlevingen van groot belang. Nederland kan iets betekenen voor die andere samenlevingen, en die andere samenlevingen kunnen iets betekenen voor Nederland. Internationale en Europese samenwerking is voor D66 de sleutel naar een betere samenleving. *Denk en Handel internationaal* is één van de vijf richtingwijzers van het D66-verkiezingsprogramma (2006), die Idee dit jaar uitdiept, illustreert en problematiseert. D66 denkt internationaal, aan de effecten die ons handelen kan hebben op anderen.

We verzuchten soms wel eens: 'waar gaat het met deze wereld heen?' De toekomst voorspellen is lastig, maar Mark Duckenfield van LSE geeft een aantal politiek-economische trends. Rob de Wijk bouwt hierop voort en maakt een nuchtere analyse van de stand in de wereld. Niet iets om bij voorbaat vrolijk van te worden. Maar het maakt de noodzaak tot een meer Europese aanpak van de grote wereldproblemen wel duidelijk.

Arjan van Witteloostuijn wijst op de effecten van de doorgesloten liberalisering op de financiële markt. We willen dat geld zoveel mogelijk vrijelijk over de wereld beweegt, maar dit kan negatieve gevolgen hebben. De kredietcrisis is daar het actuele voorbeeld van. Hij pleit dan ook voor gereguleerde marktwerking. Dat pleidooi zien we op een ander vlak – de kledingindustrie – ook terug bij Michiel Scheffer; je moet de slager niet zijn eigen vlees laten keuren. Kennelijk lopen we hier op de internationale grenzen aan het vrijemarktdenken. 'Denk en handel internationaal' impliceert ook een open houding naar migranten. Migrant roepen echter ook vaak weerstand en angst op.

Dit is onterecht, meent Ken Schoolland. Migranten leveren vaak een waardevolle bijdrage aan de economie, maar zelfs als dat niet het geval was, heeft niemand volgens hem het recht om anderen ervan te weerhouden vreedzaam vrijheid en voorspoed na te streven.

Europa is heel belangrijk voor Nederland. Veel problemen en uitdagingen – bijvoorbeeld in de economie of het milieu – kunnen we niet alleen aan. Echter, de angst dat de Europese Unie een 'superstaat' wordt, die alle bevoegdheden naar zich toetrekt, maakt dat veel mensen sceptisch zijn over 'Europa', zo laat ook de afloop van het Ierse referendum zien. Laurens Jan Brinkhorst meent echter dat de EU geen superstaat is, en ook niet zal worden. Volgens Jaap Hoeksma vormt de EU een unieke juridische constructie; de Unie van Burgers én lidstaten.

'Denk en handel internationaal' levert niet alleen dilemma's op. Een blik naar buiten, kan veel waardevols opleveren. Overal in de wereld, gaan mensen om met vergelijkbare problemen. We kunnen veel leren van andere samenlevingen. In deze Idee zijn we daarom ook op zoek gegaan naar internationale voorbeelden die tot de verbeelding spreken. Zo ziet europarlementariër Sophie in 't Veld de Amerikaanse burgerrechtenbeweging als voorbeeld voor Europa. Franca van Hooren bespreekt het Zweedse model van kinderopvang en bekijkt welke lessen Nederland zou kunnen leren. Kinderopvang staat immers in Nederland nu onder druk. Ook is er in dit nummer een interview met Brett Wigdortz van *Teach First*, een prestigieus Brits opleidingsprogramma dat talentvolle afgestudeerden opleidt tot docenten voor op probleemscholen.

Waar gaat het met deze wereld heen? Deze Idee geeft de boodschap mee dat we dat nog wel in eigen hand hebben. Maar internationaal denken en handelen, juist ook in Europees verband, is noodzakelijk willen we onze toekomst ook nog in eigen hand kunnen houden.

thema-redacteurs
Constantijn Dolmans
Iris Smalbrugge

Voor D66 staat internationaal denken en handelen centraal. De wereld om ons heen verandert snel en de uitdagingen voor de toekomst zijn complex. Niet alleen het tempo maar ook de mate van onzekerheid over de mogelijke richting van veranderingen neemt toe. Mark Duckenfield en Constantijn Dolmans geven een beeld van de wereld van vandaag en schetsen mogelijke scenario's voor de toekomst.

door **Mark Duckenfield** en **Constantijn Dolmans**

vogelvlucht

De wereld van vandaag in

Van alle trends geven demografische ontwikkelingen de meest betrouwbare voorspellingen. De wereldbevolking was zes miljard in 1999, bereikt de zeven miljard in 2010 en negen miljard in 2050. Vrijwel alle groei komt uit de minder ontwikkelde landen. De verwachting is dat de trek van platteland naar de stad zich zal voortzetten. In 2008 is het omslagpunt bereikt en leeft meer dan de helft van de wereldbevolking in een stedelijke omgeving.

Toename wereldbevolking

1830 - 1930	> 1 tot 2 miljard	> 100 jaar
1930 - 1960	> 2 tot 3 miljard	> 30 jaar
1960 - 1975	> 3 tot 4 miljard	> 15 jaar
1975 - 1987	> 4 tot 5 miljard	> 12 jaar
1987 - 1999	> 5 tot 6 miljard	> 12 jaar
1987 - 2010	> 6 tot 7 miljard	> 11 jaar

> Bron: UN Population Division, 1999

Consumptie en milieu

In januari 2008 schreef de Amerikaanse geograaf Jared Diamond: 'Voor wiskundigen is het getal 32 heel interessant; het is 2 tot de vijfde macht. Voor economen is het getal 32 nog specialer omdat dit getal het verschil in levensstijl uitdrukt tussen de Westerse landen en de ontwikkelingslanden. De mate waarin mensen hulpbronnen zoals olie en metalen consumeren, en de afvalproductie zoals plastic en broeikasgassen, is ongeveer 32 keer hoger in Noord-Amerika, West-Europa, Japan en Australië, dan in de Derde Wereld¹.

Stelt u zich eens voor wat er zal er gebeuren als negen miljard mensen op dezelfde wijze consumeren als we op dit moment in de Westerse wereld doen...

De gevolgen van een groeiende energieconsumptie en toenemend grondstoffengebruik op het milieu zijn enorm. Zonder ingrijpen volgt er waarschijnlijk een catastrofale ecologische ramp met ernstige gevolgen voor de toekomstige economi-

sche groei en welvaart. Een rapport van het Britse Ministerie van Financiën schat de kosten van niet ingrijpen op de uitstoot van broeikasgassen op tot twintig procent van het wereldwijde inkomen in de volgende tweehonderd jaar². Mogelijke oplossing is de invoering van een (wereldwijde) CO₂-heffing om de overgang naar alternatieve energiebronnen te stimuleren. Vanuit dit oogpunt zijn de huidige stijgingen van de olieprijs een geluk bij een ongeluk omdat een gecoördineerde internationale actie tegen de uitstoot van broeikasgassen tot nu toe niet erg succesvol is gebleken.

In 1985 werd het ozongat ontdekt. Daarop vond er een vrij snelle, internationale actie plaats. Het Protocol van Montreal in 1989 was het effectieve begin van een reeks multilaterale overeenkomsten om de uitstoot van ozonafbrekende stoffen terug te brengen naar nul. Het Antarctische ozongat is nu gestabiliseerd op ongeveer 25 miljoen km², even groot als toen het Protocol van Montreal werd ondertekend. Prognoses geven aan dat het gat in 2050 verdwenen kan zijn.

De menselijke bijdrage aan de klimaatverandering door de uitstoot van broeikasgassen is nu alom erkend door wetenschappers (IPCC, 2007). Gezien de wijze waarop regeringen omspringen met het Kyoto-protocol sinds 1997, is het onwaarschijnlijk dat het succes van het Protocol van Montreal zal worden herhaald voor broeikasgassen. Over de uiteindelijke omvang van de gevolgen van klimaatverandering kan worden gediscussieerd maar de wereldwijde temperatuurveranderingen zijn hoe dan ook significant. Uitgaande van *business as usual* zal de wereld zeker te maken krijgen met de ontbossing in Latijns-Amerika, Midden-Afrika en Indonesië, het verminderen van de oogsten met name rond de Sahara, toegenomen ernst en frequentie van stormen in West-Europa en Japan, conflicten over zoetwatervoorziening en grotere risico's op ziekten³.

Voor milieuproblemen met deze omvang zijn langdurige en systematische oplossingen nodig. Maar 'de milieu agenda' is grotendeels afgewezen door de ontwikkelingslanden omdat ze prioriteit

‘Stelt u zich eens voor wat er zal er gebeuren als negen miljard mensen op dezelfde wijze consumeren als we op dit moment in de Westerse wereld doen...’

geven aan hun economische ontwikkeling boven het milieu. Er is geen algemeen aanvaard internationaal milieubeleid. De verordeningen van de Wereld Handels Organisatie (WTO) erkennen nationale milieumaatregelen niet als ‘aanvaardbare’ handelsbelemmeringen. Handhaving en naleving van multilaterale milieuverdragen worden grotendeels overgelaten aan de nationale regeringen. Elke oplossing voor de aanstaande wereldwijde milieuramp vergt een internationaal akkoord en een gecoördineerde actie tussen tenminste de EU, de vs, China en India. De vraag is: ‘Wie gaat de leiding daarin nemen?’

De BRIC-landen

In 2003 analyseerde de zakenbank Goldman Sachs de groeivoorzichten van Brazilië, Rusland, India en China (BRIC). De bank concludeerde dat deze landen voor 2050 de G-6 voorbij zouden streven met hun aandeel in de wereldeconomie. China en India zouden dan terug zijn op het niveau van hun aandeel in de 17e eeuw. Deze trend zet zich voort na 2050 waarbij de welvaart (en het aandeel in het wereldinkomen) van andere landen, zoals Indonesië, Turkije, Zuid-Afrika, Egypte en Mexico ook toeneemt. Demografische factoren zijn de belangrijkste reden voor deze ontwikkeling. In de huidige groep van rijkste landen wonen in 2050 volgens Goldman Sachs nog steeds de rijkste mensen, maar deze landen zijn dan niet langer de grootste economieën in de wereld. Dit scenario is afhankelijk van de stabiliteit van het mondiale economische systeem, de handhaving van de

macro-economische stabiliteit in de BRIC-landen zelf, en het opzetten van instituties, wet- en regelgeving gebaseerd op een breed, open economisch model. Een herziening van de Goldman Sachs analyse in 2006 geeft aan dat de werkelijke groei van de BRIC-landen tot nu toe boven de eerder genoemde voorspelling ligt. Zelfs als het huidige, wilde groeitempo afneemt zal China in 2035 de vs voorbijstreven als grootste economie ter wereld. Het is echter de vraag of het huidige trend in China zich de komende decennia zal voortzetten. China heeft nog steeds geen betrouwbare financiële instellingen of juridisch raamwerk, met inbegrip van een eerlijk en betrouwbaar rechtssysteem. De Chinese markt is in het algemeen niet transparant en vaak effectief gesloten. Systematische corruptie ondermijnt de vooruitzichten op voortzetting van de snelle economische ontwikkeling. Maar ongeacht of China in staat is om het huidige groeitempo te handhaven; andere ontwikkelingslanden groeien ook snel en veranderen hun handelspatronen. Meer en meer handel vindt plaats tussen de ontwikkelingslanden zelf en daarmee verandert internationale economische orde.

De centrale positie van de VS in de wereldeconomie

De vs is veruit de grootste economische regio in de wereld met één enkel economisch en buitenslands beleid. De Verenigde Staten zijn in termen van economische omvang, rijkdom, de handel en de financiële positie van essentieel belang voor het functioneren van de wereldeconomie. De dollar is nog steeds wereldwijd de meest gebruikte reserve valuta en, hoewel zijn rol afneemt, deze zal niet verdwijnen in de nabije toekomst. Ongeveer 80 procent van de internationale transacties zijn nog steeds in Amerikaanse dollars. De Amerikaanse staatsschuld wordt nog steeds gezien als het laagste beleggingsrisico in de wereld. De meeste belangrijke grondstoffen zijn genomineerd in Amerikaanse dollars. De vs heeft een grote militaire rol wereldwijd. De Amerikaanse defensiebegroting is gelijk aan 400 miljard dollar tegenover die van China met 80 miljard dollar. De vs is een centrale speler in de wereldhandel met een belangrijke positie in de WTO en deelnemer in veel vrijhandelsovereenkomsten. Ondanks de huidige

economische ontwikkelingen is de vs een relatief stabiele, volwassen economie die toegang geeft tot markten en technologie voor de ontwikkelingslanden.

De vs kent een laag politieke risico voor buitenlandse personen en bedrijven wat de vs aantrekkelijk maakt voor buitenlandse investeerders. Mede daardoor stroomde – na de financiële crisis in Azië en Latijns-Amerika in de late jaren 1990 – het kapitaal naar de vs op zoek naar een veilige haven voor investeringen. In feite stroomt kapitaal van de arme landen naar de Verenigde Staten. Dit gaat gepaard met een groot tekort op de handelsbalans van de vs. Zonder de invoer uit China en de enorme honger naar olie, zouden de Verenigde Staten overigens een handelsoverschot hebben. De depreciatie van de dollar, voornamelijk ten opzichte van de euro, zou een begin kunnen zijn van herstel van de Amerikaanse handelsbalans. Hoewel de rol van de vs in de wereld belangrijk aan het wijzigen is, blijft het land een centrale rol behouden in de volgende decennia. Dit maakt de wereld kwetsbaar voor plotselinge economische aanpassingen en crises in de vs, zoals de huidige kredietcrisis.

De kredietcrisis

De internationale financiële markten zijn steeds ingewikkelder geworden en tegelijkertijd steeds dieper geïntegreerd dus meer kwetsbaar voor crises. Wereldwijde financiële markten bedienen verschillende functies. Ze zijn een plaats om kapi-

GDP (PPP)	biljoen USD	%
Wereld	64.90	100 %
EU	14.71	23 %
USA	13.84	21 %
China	6.99	11 %
Japan	4.29	7 %
India	2.99	5 %
Brazilië	1.84	3 %
Nederland	0.64	1 %

> Bron: IMF 2008

taal en leningen te verwerven voor overheden en bedrijven. Ze zijn een plaats om te investeren voor beleggers die op zoek zijn naar (hoog) rendement. Die investeerders omvatten onder meer Nederlandse pensioenfondsen maar ook de staatsfondsen uit China en het Midden Oosten. Het is ook de plek om te handelen in grondstoffen en om risico's af te dekken.

We verhandelen wereldwijd ongeveer 50 biljoen dollar in aandelen per jaar. Dit is ongeveer één procent van de onderliggende activa. De handel in obligaties bedraagt ongeveer 45 biljoen dollar (waarvan ongeveer 55 procent Amerikaanse staatsobligaties). Amerikaanse staatsobligaties zijn in toenemende mate in handen van Chinese beleggingsfondsen (502 miljard dollar in april 2008). De totale handel in derivaten (beleggingsinstrumenten die hun waarde ontlenen aan de waarde van een ander goed) is veel hoger dan de handel in aandelen en obligaties, namelijk ongeveer 220 biljoen dollar per jaar. Deze handel in derivaten is zeer kwetsbaar voor het vertrouwen in de onderliggende activa. Veel economen geloven dat de kapitaalmarkten op jaarbasis niet meer dan 60 procent van het mondiale BBP zouden moeten verhandelen. Een hoger handelsvolume zou aangeven dat er een luchtbel is in de kapitaalmarkten.

Veel nationale overheden hebben hun eigen toezicht op banken en financiële markten. Maar de financiële markten zijn wereldwijd geïntegreerd en er is geen wereldwijde toezichthoudende instantie. Het toezicht op niet-bancaire financiële diensten (ongeveer 50 procent van de totale investeringen), is ook nationaal vaak zwak geregeld. Het IMF heeft geen regelgevende of toezichthoudende bevoegdheden en kan dus alleen maar analyseren en vroegtijdig waarschuwen. In dit gebrek aan mondiaal toezicht ligt mede de oorsprong van de huidige kredietcrisis.

Banken en financiële instellingen zijn nu terughoudend om onderling krediet te verlenen wegens twijfels over de waarde van de activa die worden gebruikt als zekerheid voor de lening. De kosten van het lenen nemen toe als gevolg van het toenemende risico. Het huidige wereldwijde economi-

sche scenario is onzeker waardoor ook investeringsbeslissingen worden vertraagd. Bovendien is de inflatoire druk van de olie-, energie-, en agrarische sector sterk en zijn de prijzen van grondstoffen niet stabiel. Dit maakt financiële planning voor bedrijven moeilijk, wat resulteert in verdere uitstel van kredietverlening en investeringen.

Quo Vadis?

Hoewel analisten verschillende scenario's voor de mondiale politieke en economische ontwikkeling hanteren, kunnen toch een aantal belangrijke elementen worden onderkend. Ten eerste zullen de prijzen van grondstoffen en energie op een hoog niveau blijven of zelfs nog verder stijgen. De rente zal naar verwachting stijgen en hoog blijven. Als dit gebeurt dan zullen bezittingen (huizen) en vermogens in waarde dalen. De salarissen voor hoog opgeleiden zullen waarschijnlijk toenemen

'Zelfs als het huidige, wilde groeitempo afneemt zal China in 2035 de vs voorbijstreven als grootste economie ter wereld'

of in ieder geval gelijk blijven terwijl voor lager opgeleiden de lonen zullen dalen. De prijsprikkels voor technologische innovatie is sterk en de productiviteit zal daarom in het algemeen naar verwachting toenemen. Gebaseerd op deze elementen zijn er drie economische scenario's. Een pessimistische visie – in lijn met de periode na de eerste oliecrisis – gaat ervan uit dat de hui-

dige financiële crisis zich zal verdiepen en uitbreiden. Het zal dan tien jaar of meer duren voordat we een periode van aanhoudend lage groei, dalende prijzen voor bezittingen en inflatie te boven komen. Een optimistische visie is dat China, de EU en enkele andere belangrijke ontwikkelingslanden de recessie in de vs zullen compenseren en de wereldeconomie gestaag – maar zeker niet gelijk verdeeld – zal blijven groeien. Voorwaarde voor deze optimistische visie is een internationale transitie naar duurzame energie en duurzamer gebruik van grondstoffen.

Een neo-marxistische kijk op de ontwikkelingen omvat een wereldeconomie met drie snelheden. De super rijken zullen nog rijker worden en zijn de drijfveer voor de mondiale vraag. De middenklasse zal het moeilijker krijgen maar niet catastrofaal. Hun levensstandaard zal worden uitgehold maar hun professionele diensten zullen nodig blijven voor de super rijken. Hun bezittingen (voornamelijk woningen) zullen dalen in waarde. Tot slot, de armen zullen fundamentele en catastrofale problemen ervaren door prijsstijgingen, weinig en laag betaald werk, dalende lonen en geen mogelijkheden tot het opbouwen van bezit.

Welk scenario het dichtst bij de werkelijkheid komt te liggen zal sterk afhangen van de wijze waarop overheden en politici omgaan met de huidige snelle veranderingen en in staat zijn tot effectieve internationale samenwerking.

Mark Duckenfield is docent internationale politieke economie aan de London School of Economics and Political Science.

Constantijn Dolmans is directeur van de internationale brancheorganisatie voor de waterbouw IADC.

- 1 Jared Diamond. 'What's Your Consumption Factor?' New York Times, 2 januari 2008.
- 2 Stern Review on the Economics of Climate Change, London, 2007.
- 3 Idem.

'We moeten weer leren machtspolitiek te bedrijven. We moeten aanvaarden dat machtspolitiek de kern is van internationale betrekkingen. We moeten samenwerken met die landen waarmee we onze belangen zo goed mogelijk kunnen behartigen. En dat is in hoge mate nog steeds de vs.' Dat stelt Rob de Wijk, directeur van het Den Haag Centrum voor Strategische Studies en hoogleraar Internationale Betrekkingen in Breda en Strategische Studies in Leiden. Natuurlijk ziet ook Rob de Wijk dat de vs en Europa uit elkaar zijn gegroeid. 'Maar', zo betoogt hij, 'we hebben veel gedeelde belangen'. Een gesprek met een bevlogen pragmaticus.

door **Constantijn Dolmans**

Zonder Europa geen veiligheid

'De grootste bedreiging voor onze veiligheid is momenteel de leveringszekerheid van energie. De olieprijs kunnen exploderen naar 300 euro per vat. Grote groepen mensen zijn dan niet meer in staat hun energie te betalen. Eén van de elementen van nationale veiligheid, politieke en sociale stabiliteit, wordt dan aangetast. Olieprijzen kunnen bijvoorbeeld exploderen door is het terrorisme. Al Qaeda ziet de olie-industrie als één van hun main targets. Al Qaeda is steeds sterker aan het worden, met name in het grensgebied tussen Pakistan en Afghanistan. In het publieke debat wordt voortdurend geroepen dat het wel meevalt omdat er geen aanslagen zijn. Maar dat is ontkenning van de werkelijkheid. Een derde punt is de opkomst van Azië. Ook dat heeft een directe relatie met de leveringszekerheid van energie. En met de strijd om de grondstoffen in Afrika, de Kaspi-

sche regio en onder de Noordpool. Daar komt bij dat Europa zijn zaakjes niet op orde heeft. Europa kan politiek geen vuist maken, zeker niet na de recente afwijzing in Ierland van het Lissabon verdrag. Veel politici kraaien dat deze afwijzing niet zo'n ramp is. Maar het is natuurlijk wel een ramp. Tenslotte is er dan nog de klimaatverandering wat de zaak nog eens een keertje verergerd. Deze bedreigingen voor onze veiligheid moeten daarom in onderlinge samenhang worden bekeken.'

Realisme

De Wijk constateert dat politici heel zenuwachtig worden als zij met deze realiteit worden geconfronteerd. 'Er is bij mensen onzekerheid over een aantal fundamentele veranderingen die in deze wereld plaatsvinden. En er is politiek onvermogen om op dit soort grote vraagstukken een antwoord

‘Politici zijn zich steeds meer gaan bezighouden met de wikip in de wijk. Want dat is namelijk iets wat ze nog kunnen begrijpen.’

te vinden. De meeste politici kunnen niet eens de problematiek overzien. Ze moeten een oplossing zien te vinden voor de klimaatverandering. Ze moeten een oplossing vinden voor ons energieprobleem. Ze moeten een oplossing zien te vinden voor het grote probleem om Europa zijn welvaart en welzijn te laten handhaven gezien de opkomst van Azië. Dat is lastig want er zijn geen instant oplossingen. Politici zijn zich daarom meer gaan bezighouden met de risico's van de wikip in de wijk. Want dat is namelijk iets wat ze nog kunnen begrijpen en waarvoor ze een oplossing kunnen bieden. De realistische oplossingen voor de wereldproblemen die op ons afkomen liggen in Europa. We moeten in de Europees verband een vuist zien te maken. En dat vereist verdergaande politieke integratie van Europa, politieke eenwording en een gezamenlijk buitenlands-, veiligheids-, en defensiebeleid. Er komen problemen op ons af die we echt niet alleen aan kunnen. We moeten ophouden met het nationalistische geuleter over Europa. We moeten ophouden met geneuzel over referenda. Ik heb het D66 zeer kwalijk genomen dat ze weer hebben aangedrongen op een referendum over het verdrag van Lissabon. Dat moet niet; politieke leiders moeten hun verantwoordelijkheid nemen. Buitenlandse politiek, veiligheid, defensie; ze zijn altijd een zaak van de elite geweest. De bestuurlijke politieke elite van een land wordt geacht om het landsbelang te verdedigen. Je kunt van een burger niet verwachten dat die het landsbelang voor ogen heeft. En als je al met referenda werkt dan moet je een verdrag aan het hele Europese volk voorleggen. Want het is anders fundamenteel ondemocratisch en ook zeer ongewenst.

Relatie met de VS

De Wijk legt een zware nadruk op Europa en de relatie met de vs. 'Ik kom net uit de vs waar we met onder andere de RAND Corporation bezig zijn om trans-Atlantisch advies voor de nieuwe president te schrijven, ongeacht wie dat wordt. Het is absoluut cruciaal dat er een trans-Atlantische relatie komt tussen de EU en de vs. Want er is momenteel geen strategisch debat tussen de vs en de EU over de grote wereldproblemen die ik net schetste. Er is zelfs niet eens een behoorlijke politieke confrontatie binnen de NAVO over een heleboel belangrijke veiligheidskwesities. De NAVO wordt steeds meer een uitvoeringsorganisatie. Maar de echte discussies zijn niet van militaire aard, die zijn politiek, economisch, en strategisch. Wat opvalt is dat we nergens overeenstemming over kunnen bereiken. De vs en Europa staan fundamenteel anders in de wereld, bijvoorbeeld tegenover China. De vs zien China soms als bondgenoot maar vaak ook als tegenstander. En ze zien de gevaren meer dan wij. Wij hebben een probleem met hoge olieprijsen maar in China en India wordt de olie gesubsidieerd bij het leven. In China wordt tegen de huidige dagkoers een vat olie met 45 dollar gesubsidieerd. Als in China de prijs aan de pomp stijgt dan leidt dat tot grote sociale onrust waardoor de stabiliteit van het hele land in het geding komt. Door de energiecrisis die nu op ons afkomt kan er een situatie gaan ontstaan waarin China gewoon inklapt; implodeert. Ik pleit er dan ook sterk voor om eens na te gaan denken over de collaps van China. De economie van de vs wordt nu redelijk in leven gehouden door de dollarinjecties vanuit China. Je hoeft geen econoom te zijn of

een helderziende om je te realiseren dat de val van China een redelijk dramatisch scenario is. En dat is geen doemdenken maar gewoon het maken van een vrij nuchtere analyse.'

Europees leiderschap

'Alleen met Europa kunnen we hier een antwoord op geven. We missen nu Europese staatslieden zoals Monnet en Schuman na de Tweede Wereldoorlog. Terwijl we eigenlijk in de situatie zitten die vergelijkbaar is. Iedereen wist dat er na het einde van de Koude Oorlog monumentale veranderingen aan zouden komen. Ik denk wel dat de wal het schip gaat keren. Dat kan veroorzaakt worden door een gigantische energiecrisis of het gevolg zijn van een klimaatcrisis of van een financiële crisis. Maar dan komen vanzelf ook weer echte leiders naar boven die door vastgeroeste standpunten kunnen heen breken. Een gezamenlijk Europa heeft veel te bieden. We kunnen wederzijdse afhankelijkheden creëren. We zijn ongelooflijk sterk op het gebied van landbouw. Eén ding is zeker: Saoedi Arabië heeft weinig vruchtbare grond. Je kunt je landbouwbeleid dus inzetten om afhankelijkheden te creëren. Wij kunnen een voedselafhankelijkheid creëren naar gebieden die problemen hebben met voedsel op zich. Wij moeten afhankelijkheden creëren met landen waarvan wij bijvoorbeeld olie en gas willen hebben.'

Ontwikkelingssamenwerking niet effectief

De Wijk staat erom bekend kritisch te zijn tegenover de Nederlandse inspanningen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Ook nu wijst hij

er op dat we niet zo effectief zijn in onze ontwikkelingssamenwerking: 'Noodhulp is een heldere zaak, dat moet je gewoon geven. Maar er is al lange tijd de analyse dat een derde van de ontwikkelingsgelden positieve effecten heeft, een derde louter negatief werkt en de rest maakt niets uit. Dus dat betekent eigenlijk dat tweederde van het budget twijfelachtig wordt besteed. En daarbij komt ook nog dat door de groei van de Nederlandse economie, en de koppeling van het budget voor ontwikkelingssamenwerking aan het BNP, dit budget steeds groter wordt. Het klinkt misschien raar maar de absorptiecapaciteit is in niet groot genoeg. We laten nu NGOs in dure Toyota Landcruisers rijden en betalen dikke salarissen. Maar er komt te weinig bij de mensen zelf terecht. Ik sprak laatst met een filantroop, iemand die een privé fonds heeft. Hij vertelde me wat in Afghanistan te willen doen maar hij kreeg niet eens € 250,000 weggezet om de dooereenvoudige reden dat het in Afghanistan zo goedkoop is. Het kost te weinig... Je ziet dat in Afrika enorme inhaalslagen gemaakt worden. Het is geen rampenverhaal meer. Afrika heeft zijn eigen dynamiek door de afhankelijkheid van de wereld van grondstoffen. Kijk eens naar de activiteiten van China in veel Afrikaanse landen.

Niks geen ontwikkelingshulp, ze maken gewoon een keiharde deal. Dat is precies waar ik indertijd met Jan Hoekema in een D66 notitie voor het gepleit heb: een zakelijke relatie met ontwikkelingslanden. China vraagt: Wat heb je nodig? Infrastructuur? Prima! Maar dan willen wij een concessie hebben voor de exploratie van olie.'

Clash of civilisations

'In het Westen hopen we vaak dat er geen clash of civilisations is maar in de rest van de wereld denken ze daar anders over. Vraag het eens aan Osama bin Laden! En Japan ziet de zogenaamde strijd tegen het terrorisme niet als hun probleem. Opkomende mogendheden maken onderlinge kongsi's tegen de Westerse belangen, soms gedreven door vermeende cultuurverschillen en ideologie. President Chavez van Venezuela bijvoorbeeld roept voortdurend dat hij geen olie wil verkopen aan Amerika. Maar Chavez heeft vooralsnog geen alternatief want het enige land met een raffinaderij die de zware olie uit Venezuela kan verwerken is Amerika. De Chinezen bieden nu een alternatief met een raffinaderij in Panama of zo nodig in China. Dat is voor de vs een nachtmerrie scenario maar het gaat gewoon gebeuren. Er zijn kongsi's aan het ontstaan tussen Iran, Venezuela, Rusland. Die landen hebben toevallig wel een aantal grondstoffen die wij niet hebben.

Onze aanwezigheid in de Golfregio is van groot strategisch belang. Obama kan wel roepen: 'Ik ga weg uit Irak' maar hij gaat natuurlijk helemaal niet weg uit Irak. Want op het moment dat Obama

president dan heeft hij verantwoordelijkheid de strategische balans in de wereld. De vs moeten in hun eigen belang in de Golf blijven of ze dat willen of niet. De militaire basis in Qatar kan niet het enige zijn. Obama ontkomt er niet aan om permanente militaire bases in Irak te houden. De grote vraag is niet of het Westen weg gaat uit Irak, maar hoe het Westen invulling geeft aan zijn militaire aanwezigheid in de Golfregio.'

Mensenrechten en buitenlands beleid

Het huidige buitenlands beleid is gericht op mensenrechten. Maar het is of het een of het ander. Of je kiest voor een goede relatie met een land omwille van je eigen belang of je kiest er voor om iemand de les te lezen. Beide gaan niet samen. Dat is in de persoonlijke betrekkingen ook zo. Natuurlijk, als je met elkaar bevriend bent kan je wat tegen elkaar zeggen. Maar je kan iemand niet altijd maar bekritisieren als je iets van iemand wilt. Dat inzicht heeft immense consequenties voor het buitenlands beleid. Wat we nu in Afghanistan doen met de zogenaamde opbouwmissie; dat is de laatste keer dat we dat doen. Ik zie ons niet naar Darfur gaan. We kunnen daar niet effectief zijn. We hebben daar niks te zoeken. Dat klinkt heel cynisch. En ik vind dat ook heel erg. Maar een effectief buitenlands beleid stelt het eigenbelang voorop. Mij wordt gevraagd om een analyse te maken en dit is helaas mijn conclusie.

Constantijn Dolmans is redacteur van *idee*.

'Een effectief buitenlands beleid stelt het eigenbelang voorop'

De schoolprestaties van leerlingen hangen nog steeds in grote mate af van de sociaal-economische positie van ouders. Goede, competente docenten kunnen onderwijsongelijkheid echter weer opheffen, zo is de filosofie achter *Teach First*, een prestigieus Brits opleidingsprogramma dat talentvolle afgestudeerden opleidt tot docenten. Is *Teach First* ook iets voor Nederland? Een gesprek met oprichter Brett Wigdortz.

door Corina Hendriks

Britse Teach First tegen onderwijsongelijkheid

Voorbeeld richtingwijzer #1/5

Het is vaak niet de eerste keuze van de meeste pas afgestudeerden van universiteiten als Oxford en Cambridge: doceren op middelbare scholen, laat staan achterstandsscholen in probleemwijken. Vaak kiezen top studenten liever voor een (lucratieve) carrière in het bedrijfsleven. Zes jaar geleden werd echter in Engeland een opleidingsprogramma gelanceerd – *Teach First* – dat talentvolle pas afgestudeerden voor de klas zet op achterstandsscholen, en ze zo opleidt tot de 'leiders van de toekomst'. 'Juist onder deze moeilijke omstandigheden op achterstandsscholen in bijvoorbeeld London, ontwikkelen de echte leiders zich', zo meent Brett Wigdortz, oprichter van *Teach First*. Het opleidingsprogramma is in een paar jaar tijd uitgegroeid tot een groot succes, voor zowel de deelnemers als de scholen die aan het project meedoen. Lesgeven aan probleemkinderen wordt nu als een uitdaging gezien, zegt Wigdortz.

Ter illustratie: begin 2000 gingen maar vijf afgestudeerden van Oxford werken op een middelbare school. In 2008 was dat maar liefst zestig. 'Het *Teach First* programma heeft de prestige van het lesgeven aan stedelijke probleemscholen sterk verbeterd'.

Wat is het achterliggende idee van Teach First?

'In Groot-Brittannië, net als in de meeste andere landen, lijken schoolprestaties van leerlingen nauw samen te hangen met de sociaal-economische positie van de ouders van leerlingen. Met inkomen dus. Minstens net zo belangrijk is volgens ons echter de aanwezigheid van competente docenten voor de klas. Dit geldt met name voor scholen met achterstandsleerlingen. Het probleem is dat veel hoogopgeleide, competente mensen vaak niet kiezen voor een carrière in het onderwijs, maar vertrekken naar top bedrijven zoals McKinsey,

‘De helft van de docenten van *Teach First* blijven na hun opleiding in het onderwijs werken’

waar ik ook werkte ten tijde van de oprichting van *Teach First* in 2001. De vraag die wij als oprichters van *Teach First* stelden was: hoe krijg je die competente en talentvolle mensen nu weer voor de klas? Het antwoord: door te bieden wat pas afgestudeerden willen. Zij willen hun capaciteiten verbeteren, in een organisatie werken waar ze iets daadwerkelijk kunnen veranderen, samen met mensen die hetzelfde denken. Dat is *Teach First*. Het biedt een intensief twee-jarig opleidingstraject, waar we talenten opleiden tot de geïnspireerde en geëngageerde leiders van de toekomst’.

Talenten komen tot ontwikkeling voor de klas met probleemkinderen?

‘Ja, daar zijn wij van overtuigd. Echte leiders kunnen andere mensen daar brengen waar ze

moeten zijn, zelfs – of zelfs met name – onder moeilijke omstandigheden. Het is zeker niet makkelijk voor een klas te gaan staan op een achterstandsschool als je pas 22 of 23 jaar oud bent. Daar heb je doorzettingsvermogen, initiatief en leiderschap voor nodig. Het biedt een kans voor talenten om te laten zien en ontwikkelen wat ze kunnen. *Teach First* is een zeer competitief programma. Wij gaan echt op zoek naar de meest talentvolle en meest ambitieuze afgestudeerden. Mensen met leiderschapskwaliteiten, communicatieve vaardigheden, initiatief en gevoel voor verantwoordelijkheid. Per jaar hebben we wel tien keer meer aanmeldingen dan het aantal deelnemers dat we kunnen accepteren. Dit jaar hebben we ons aantal plaatsen uitgebreid naar 360, maar elk jaar melden zich meer dan 2000 afgestudeerden aan’.

Teach First wordt door veel betrokkenen gezien als een succes. Waarom is het zo succesvol volgens u?

‘De deelnemers aan *Teach First* zijn hoogopgeleid, hebben ambitieuze doelen, leiderschaps capaciteiten, energie en initiatief. Ze geloven dat alles mogelijk is en stellen alles in het werk om hun doelen te bereiken. Het is het soort mensen dat normaal vijftien uur per dag hard zou werken in de top van

het bedrijfsleven. Maar ze steken nu hun energie en talent in achterstandsscholen. Dit blijkt zich uit te betalen in verbeterde prestaties van leerlingen op deze achterstandsscholen. Deze leerlingen doen het naar verhouding erg goed.

Het is overigens wel zo, dat we deze talenten niet aan hun lot over laten. Ze worden intensief begeleid en opgeleid. Er wordt veel van ze gevraagd. Naast het geven van les, volgen de deelnemers tijdens het schooljaar ook nog colleges’.

Het klinkt allemaal te goed om waar te zijn. Zitten er ook nadelen aan het programma?

‘Er wordt wel eens gezegd dat docenten van middelbare scholen niet echt staan te wachten op de instroom van jonge en ambitieuze *Teach First* docenten. Het is een beetje het gevoel dat deze jonge docenten komen vertellen hoe het allemaal beter moet. Echter, dit hebben wij in de praktijk nog niet als een probleem ervaren. *Teach First* deelnemers worden geselecteerd op hun communicatieve vaardigheden en het respect dat ze tonen naar anderen toe.

Verder wordt er wel eens op gewezen dat het programma maar twee jaar duurt en dat het dus geen lange termijn investering is voor probleemscholen. *Teach First* docenten zouden na het programma carrière maken in het bedrijfsleven en daar bakken met geld gaan verdienen. De praktijk wijst uit dat de helft van de docenten van *Teach First* blijven werken in het onderwijs nadat hun opleiding is afgerond. Deze mensen maken carrière in het onderwijs en nemen bijvoorbeeld plaats in het management van een school etc. Lesgeven op een achterstandsschool is prestigieus aan het worden’.

Is dit concept ook bruikbaar voor andere landen, zoals Nederland?

Het probleem van achterstandsscholen en onderwijsongelijkheid speelt overal, dus het concept *Teach First* is zeker ook toepasbaar en effectief in andere landen. De laatste tijd zien we een sterke toename van belangstelling uit tal van landen – zoals Duitsland, Letland, Australië en Zuid-Afrika – over het opzetten van vergelijkbare programma’s in deze landen. In Nederland zijn er ook ideeën om een programma als *Teach First* op te zetten. In dit kader hebben we vorig jaar ook een samenwerkingsverband opgericht *Teach for All* dat in de toe-

komst kennisdeling en samenwerking moet kunnen vergemakkelijken. *Teach First* is overigens zelf geïnspireerd op *Teach for America* dat bestaat sinds 1990 en zeer succesvol is in de Verenigde Staten. Ons programma is voor tachtig procent hetzelfde, maar we hebben het wel op een paar punten aangepast aan de Britse situatie. In Amerika is het programma sterk geïnspireerd op de gedachte om ‘iets belangrijks’ voor het land te doen. Dit beroep op patriotisme zou in Engeland niet werken. Wij wijzen hier veel meer op de leiderschaps kwaliteiten die deelnemers verwerven en wat dat deze kunnen betekenen voor hun verdere toekomst’.

Wat betekent Teach First voor u zelf?

‘Ik werkte tot zes jaar geleden bij McKinsey en had eigenlijk nooit met onderwijs te maken. Totdat we betrokken raakten bij het initiatief om *Teach First* op te zetten. Ik was destijds erg geschrokken van het feit dat arme leerlingen achterstanden oplopen die ze maar moeilijk weer kunnen inlopen. En dat terwijl diploma’s erg belangrijk zijn in de huidige samenleving. Ik begreep het gewoon niet.

Er moest toch een oplossing voor zijn voor zoiets in zo’n rijk Westers land? Dit klinkt wellicht heel idealistisch, maar voor mij is *Teach First* een zeer realistische manier om onderwijsongelijkheid te verminderen én talent te ontwikkelen’.

Corina Hendriks is redacteur van *idee*.

Denk en handel internationaal impliceert een open houding ten opzichte van nieuwkomers. Migranten roepen echter vaak weerstand en angst op. Onterecht, zo meent Ken Schoolland. Migranten zijn ‘de schatten der aarde’. Niemand heeft het recht om iemand ervan te weerhouden vreedzaam vrijheid en vreespoed na te streven.

door Ken Schoolland vertaling Arthur Olof

Schatten der aarde

Migranten in een open samenleving

Mijn overgrootvader Klaas Schoolland immigreerde vanuit Holland naar Amerika tijdens relatief vreedzame tijden in 1892. Weliswaar vreedzaam, maar het was toch een moedige stap om alles wat je vertrouwd was achter te laten en een vijandige vreemde cultuur tegemoet te treden op zoek naar kansen op een beter leven. Nog moediger is het je leven te riskeren in een gammel bootje en stormen, piraten, honger en haaien te overleven. Ik kan het niemand kwalijk nemen die het probeert. Ik bewonder hen zelfs. Ik kan alleen maar hopen dat ik over voldoende moed beschik als ik in hun schoenen zou staan.

Er is ook moed voor nodig om degenen te helpen die in de problemen zitten. Slechts weinig mensen in welvarende landen zijn bereid om een vrijplaats te bieden als de wet hun dat verbiedt. Eind jaren negentig legden de Amerikaanse autoriteiten een boete op aan de kapitein van een cruiseschip, de *HMS Royal Majesty*, omdat hij reddeloze vluchtelingen voor de Cubaanse kust aan boord had genomen. De boete bedroeg 3.000 dollar per hoofd voor

de ‘misdad’ vluchtelingen uit zee te redden en naar het Amerikaanse vasteland te brengen. Sindsdien wendt bijna elke kapitein de blik af van wanhopige vluchtelingen die verkommeren op zee.

Is dit het moedige gedrag van mensen die op zondagochtend bidden: ‘Wat u niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet’? Is dit het gedrag van mensen die met ontzag degenen herdenken die de staat trotseerden en een schuilplaats boden aan de jonge Anne Frank? Als de wet en de moraal met elkaar in conflict zijn, welke zijde kiezen we dan? Wetten zijn er om individuele rechten te beschermen. Zodra de wet individuele rechten schendt, is hij verkeerd en immoreel. Moraliteit prevaleert boven de wet. Mensen overleveren aan tirannie is heulen met despoten.

Angst

Hoe zit het met al die argumenten tegen immigratie? Zijn die geen van alle geldig? Volgens mij niet. Natuurlijk ontstaan er problemen als mensen over

de aarde trekken. Dat valt niet te ontkennen. Maar ik wijt die problemen niet aan vrijheid. Integendeel, ik beargumenteer dat de onderdrukking van die vrijheid vaak de oorzaak is van die bewegingen. De premisse achter elk argument tegen de menselijke trek naar de vrijheid is angst. Die angsten worden soms uitgesproken maar meestal zijn ze verhuld of vermomd. Angst voor immigranten wijst op een gebrek aan moed. Moed verwelkomt concurrentie. Angst sluit haar buiten. Moed omhelst de nieuwkomer. Angst doet hem in de ban. Moed verdedigt vrijheid. Angst ontzegt haar elk recht.

Welke angsten roepen immigranten op? Een paar fundamentele angsten hebben te maken met cultuur, verandering, werkgelegenheid, veiligheid en de massa. ‘Ze spreken onze taal niet. Ze kennen onze gewoontes niet. Ze stelen onze banen. Het kunnen misdadigers zijn. Het land raakt overbevolkt’. Dat kun je ook zeggen van pasgeborenen, maar dat doen we niet. Zuigelingen worden gezien als het menselijke potentieel dat ze zijn en niet als de hulpeloosheid van dat moment. Immigranten zijn geen kinderen, ze zijn doorgaans volwassen – de meest productieve en veerkrachtige volwassenaans ter wereld. Dat komt doordat migratie vanzelf uitselcteeert. De meest energieke mensen hebben de meeste moed om de gevaren aan te gaan. Volgens de econoom Julian Simon bieden immigranten de vs buitengewone voordelen. Ze komen doorgaans naar de vs in de kracht van hun leven. Gemiddeld hebben nieuwe immigranten hooguit een jaar onderwijsachterstand ten opzichte van de inheemse bevolking van de vs, maar hun kinderen zijn sterk gemotiveerd en munten op school uit ten opzichte van de autochtone leerlingen. Er zijn meer immigranten met een hoogwaardige vervolgopleiding dan autochtonen, vooral in de meest productieve gebieden van de wetenschap en techniek. Immigranten naar de vs, zelfs uit arme landen, aldus Simon, zijn over het algemeen ook gezonder dan hun autochtone leeftijdsgenoten. De familiebanden, gesmeed in een leven van zwaar werk, zijn sterker dan onder de inheemse bevolking. Simon bespreekt veertien verschillende onderzoeken die concluderen dat immigranten geen werkloosheid veroorzaken, zelfs niet in de meest

kwetsbare categorieën laagbetaald, minderheid, laaggeschoold of zelfs hooggeschoold.

Schatten van de aarde

Andere studies maken duidelijk dat immigranten ook geen negatief effect hebben op lonen. Er bestaat geen eindig aantal banen. Ondernemende immigranten komen met handen, benen en hersenen om werk en welvaart te scheppen zoals ondernemers altijd en overal zullen doen. Degenen met weinig scholing zijn vanouds bereid tot de vier g’s, werk dat te gecompliceerd is, te gevaarlijk, te goor of te grijs voor de meeste Amerikanen. Simon trekt de conclusie dat waar arbeidwetten hun dat niet onmogelijk maken, immigranten meer bijdragen aan belastingen dan zij onttrekken aan uitkeringen. Over de jaren heen overtreffen de inkomsten van immigranten ook de inkomsten van vergelijkbare autochtone groepen. Simon poneert als laatste ook de stelling dat de handhaving van het welvaartsniveau van senioren in sterke mate zal afhangen van de bijdragen die jeugdige immigranten zullen leveren.

Als dat allemaal zo is, waarom koesteren we immigranten dan niet als schatten van de aarde? Waarom strijden politici over de hele wereld niet met elkaar om deze waardevolle menselijke potentie naar hun land te lokken zoals ze dat ook doen met kapitaal, kleding, olie, allemaal producten van menselijke arbeid? Waarom worden immigranten niet gezien als een bron van inspiratie, net als de immigranten Michail Barysjnikov, Enrico Ferme, Irving Berlin en Albert Einstein? Afgezien van de welgestelde toerist, student en zakelijke bezoeker veroorzaken nieuwkomers een xenofobe angst. Een angst die immigranten niet zal weerhouden van de meest natuurlijke en menselijke impuls om te streven naar vrijheid en kansen. De natie met de grootste concentratie immigranten en de grootste bevolkingsdichtheid in de wereld is ook het meest welvarend. Hong

‘De meeste migratie vindt plaats in het streven naar kansen, niet naar welvaart’

‘Degenen die van het ene land naar het ander trekken zijn vaak het meest energiek, moedig en ondernemend’

Kong is in de afgelopen vijftig jaar zo razendsnel ontwikkeld dat het dankzij de immigratie en de open samenleving nu een grotere welvaart per hoofd van de bevolking kent dan de voormalige kolonisator, Groot-Brittannië. En al die mensen zijn een stuk beter af dan ze waren geweest als we ze hadden laten verkommeren op zee of in een communistische gevangenis.

De ethiek is duidelijk: als ik niet het recht heb iemand ervan te weerhouden om vreedzaam vrijheid en voorspoed na te streven, dan heb ik ook niet het recht van een politicus te vragen dat hij dit voor mij doet. De wet kan iemand illegaal noemen maar als zijn of haar handelingen moreel zijn, dan is de wet immoreel en verwerpelijk.

Nietsnutten?

Een van de argumenten die Amerikanen het meest gebruiken om de grenzen gesloten te houden is dat immigranten op de welvaart af komen en dat de argeloze Amerikaanse belastingbetaler moet opdraaien voor deze nietsnutten. Een interessante contradictie: mensen die vrezen dat immigranten te hard werken en banen weggapen en mensen die vrezen dat immigranten te weinig werken en komen uitvreten. Welke visie is nu juist?

Ik vraag mijn studenten altijd naar deze vermeende ‘nietsnutten’. Ik vraag hun zich voor te stellen dat ze een werkgever zijn met twee sollicitanten. Over hen is weinig bekend behalve het volgende:

de een is een Amerikaanse burger, de ander is een immigrant. Wie van de twee beschouwen de studenten als de harde werker, de Amerikaan of de immigrant? Ze antwoorden altijd dat de immigrant de harde werker is.

Degenen die van het ene land naar het ander trekken zijn vaak het meest energiek, moedig en ondernemend. Als immigranten een zaak beginnen in Amerika, Amerikanen in dienst nemen en producten aan Amerikanen te koop aanbieden, dan hebben consumenten het recht om van hen te kopen als ze dat willen. Werkgevers hebben het recht hen in dienst te nemen als ze daarvoor kiezen. En het is alleen maar moreel voorkomend hen erkentelijk te zijn voor hun bijdrage aan de welvaart, in plaats van zuur en ondankbaar te zijn. Is het juist te vermoeden dat de trek naar binnen wordt veroorzaakt door een welvaartsmagneet? Als het waar is dat immigranten naar Amerika komen vanwege de welvaart, dan volgt daaruit dat als ze eenmaal in het land zijn, ze zich willen vestigen in de meest welvarende staten. Mijn onderzoek toont aan dat het tegendeel het geval is. Zowel de autochtone bevolking als vreemdelingen ontvluchten de staten met de meeste welvaart en trekken naar de staten met de laagste welvaart.

Daar bestaan een paar welbekende uitzonderingen op, maar de meeste migratie vindt plaats in het streven naar kansen, niet naar welvaart. Mensen die te beroerd zijn om de handen uit de mouwen

te steken, zijn ook te beroerd om huis en haard te verlaten om naar een onbekende, in aanzet vijandige omgeving te gaan. Dit geldt nog temeer voor mensen die met gevaar voor eigen leven nationale grenzen overschrijden.

Ethiek van de vrijheid

Met de afwijzing van het postulaat van de ‘welvaartsmagneet’ legt de ethiek van de persoonlijke vrijheid de vs de verplichting op mensen verantwoordelijk te houden voor hun eigen acties, en niet voor de acties van anderen. Immigrant zijn net zo min verantwoordelijk voor de Amerikaanse welvaartswetten als voor de tirannie in het land dat ze ontvluchten. Kortom, we zouden geen schema’s en rationalisaties voor beperkingen van de vrijheid moeten ontwerpen. Integendeel, we zouden moeten deelnemen aan de strijd tegen angst, vooroordeel, gebruiken en wetten om de vrijheid te verdedigen. Dit is praktisch, humanitair en bovenal ethisch.

Ken Schoolland is lid van de directieraad van de *International Society for Individual Liberty*.

Vertaling: **Arthur Olof**

Eric van Eerdenburg

Denk en Handel Internationaal op Lowlands

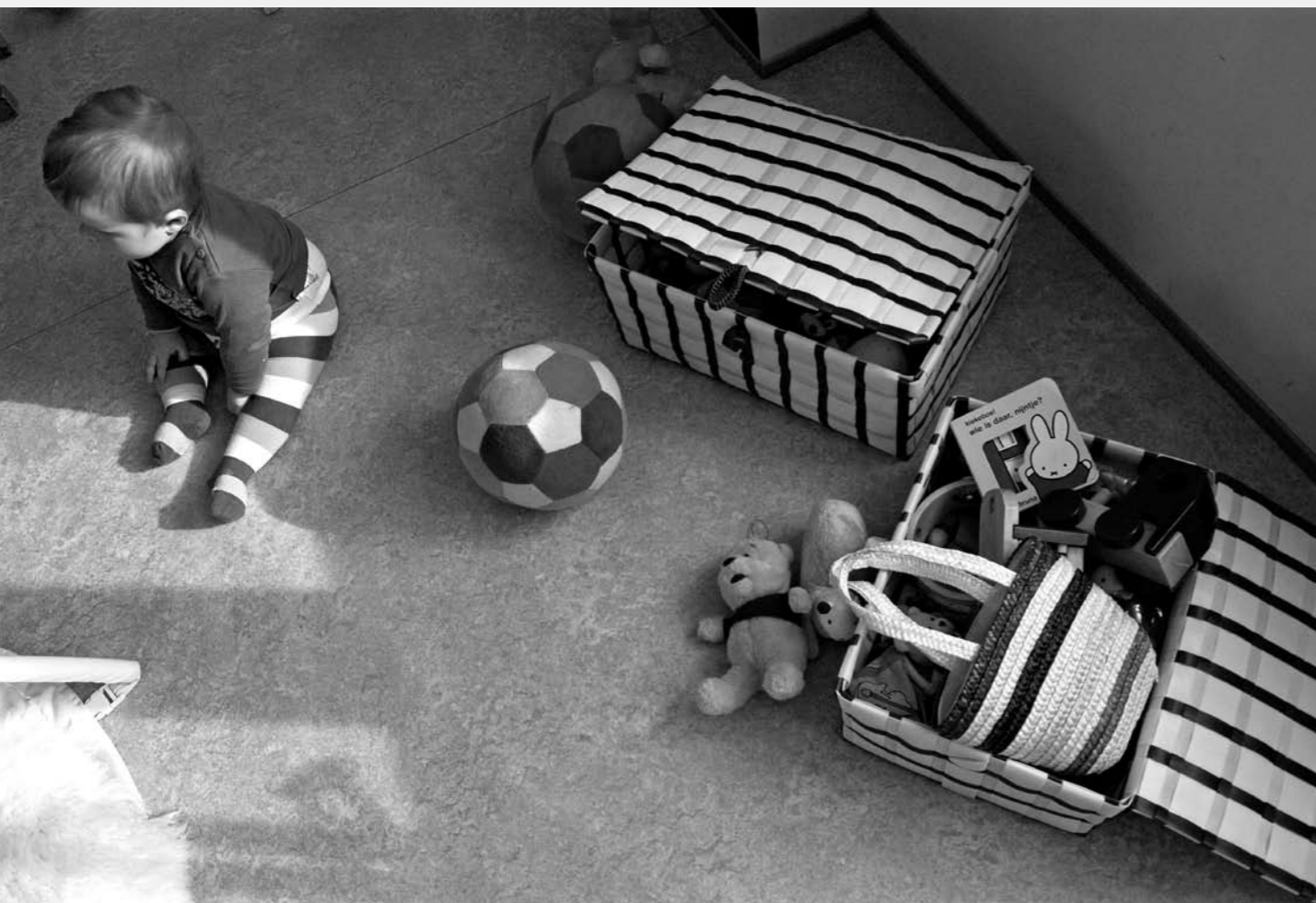
A Campingflight to Lowlands Paradise – kortweg Lowlands – is het grootste festival in Nederland op het gebied van alternatieve muziek, theater, literatuur, film en comedy. 55.000 bezoekers reizen van 15 tot en met 17 augustus 2008 af naar Biddinghuizen. En dat zijn niet alleen Nederlanders.

Wanneer je Lowlands in een internationaal perspectief plaatst, valt een aantal zaken op. Aan de bezoekerskant is Lowlands voor Engelsen een interessant festival. Niet alleen omdat de programmering voor veel Engelsen aantrekkelijk is, maar zeker ook doordat de faciliteiten op Lowlands kwalitatief hoogwaardiger zijn dan op de meeste Engelse festivals. Denk hierbij aan de campings, sanitaire voorzieningen, uitstraling van het festival en de gesteldheid van het terrein. Voor Lowlands reden genoeg om een promotiecampagne speciaal op de UK te richten.

Een andere zeer belangrijke internationale factor waar tijdens de organisatie rekening mee wordt gehouden is de internationale festivalkalender. Meer dan 75 procent van de muziekacts komt uit het buitenland. Tijdens de zomer vinden wereldwijd vele festivals plaats en de belangrijke bands krijgen veel meer aanvragen dan ze kunnen honoreren. Door overleg en afstemming met buitenlandse festivals ontstaan logische tourschema’s binnen een bereisbare actieradius en tijdsperiode. Deze maken een zowel logistiek als financieel efficiënte tournee voor een band mogelijk en vergroten de kans dat de belangrijke bands kiezen voor de (informele) coalitie van festivals. Het Lowlands festival vindt plaats in dezelfde periode van twee weken als Pukkelpop en België, de v-festivals en Leeds/Reading festivals in Engeland, Frequentie in Oostenrijk, Sziget in Hongarije, Rock en Seine en Eurockeens in Frankrijk.

Zo blijkt ook Lowlands op meer gebieden internationaal georiënteerd dan alleen in haar naamgeving.

Eric van Eerdenburg
Festivaldirecteur Lowlands

De kinderopvang staat ter discussie in Nederland. Meer ouders dan verwacht maken gebruik van de nieuwe regelingen, en volgens het huidige kabinet is de kinderopvang daardoor te duur geworden. Bezuinigingen zijn nodig. Maar is dit wel zo slim? Franca van Hooren bespreekt hét succesmodel op het gebied van kinderopvang – het Zweedse model – en bekijkt wat Nederland van Zweden zou kunnen leren.

door Franca van Hooren

Zweedse lessen over de kinderopvang

Voorbeeld richtingwijzer #2/5

Als grondleggers van het Zweedse model wordt vaak verwezen naar de sociaal democraten Alva en Gunnar Myrdal. Al in de jaren dertig van de vorige eeuw betoogden zij dat kinderopvang goed zou zijn voor de ontwikkeling van kinderen. Toch bleef de zorg voor jonge kinderen nog decenia lang de volledige verantwoordelijkheid van huismoeders. Pas in de jaren zestig, in de context van een groeiend tekort aan arbeidskrachten, kwam hierin verandering. Terwijl landen als Nederland en Duitsland deze tekorten opvulden met gastarbeiders, werd in Zweden geopperd om gebruik te maken van het potentieel van getrouwde vrouwen. Een brede coalitie van vrouwen binnen de vakbonden en sociaal democratische partij, maar ook van veel mannen in hoge posities haakte hierop in. Zij pleitten voor publieke kinderopvang die mannen en vrouwen moest helpen werk en zorg te combineren. Bovendien zou goede kinder-

opvang kinderen uit alle sociale strata samenbrengen en dezelfde kansen bieden. In 1966 werden de eerste maatregelen geïntroduceerd. In de jaren daarna werd publieke kinderopvang continu uitgebreid door zowel linkse als rechtse regeringen, in economische voor- en tegenspoed. Zweden kent dus een lange traditie van publieke kinderopvang en het Zweedse model wordt in het algemeen als heel succesvol gezien. Waarom is dat? En wat kan Nederland hiervan leren?

Het Zweedse 'model'

Zweedse ouders komen na de geboorte van hun kind in aanmerking voor maar liefst dertien maanden betaald verlof. Zowel vaders als moeders kunnen hiervan gebruik maken, maar in de praktijk is het meestal de moeder die een jaar lang thuis blijft. In tegenstelling tot Nederland zijn er hierdoor bijna geen kinderen jonger dan één jaar te vinden

‘In Nederland blijft kinderopvang meer een praktische oplossing voor werkende ouders, dan een waardevolle bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen’

in kinderdagverblijven. Volgens recente schattingen bezoekt meer dan tachtig procent van alle Zweedse kinderen tussen de één en vijf jaar oud een vorm van kinderopvang. Ruim tweederde gaat naar een gemeentelijke kinderdagverblijf (*Förskola*, letterlijk voorschool). Eén op de zes bezoekt een privé-dagverblijf. Een steeds kleinere groep kinderen gaat naar het kleinschaligere familiedagverblijf (*familjedaghem*), waarin een gastouder kinderen ontvangt. Onder de kinderen die verplicht naar school gaan (vanaf 6 jaar) bezoekt driekwart buitenschoolse opvang (*fritidshem*).

Kinderopvang wordt grotendeels georganiseerd en gefinancierd door gemeentes. Deze zijn verplicht een plek in een kinderdagverblijf te bieden aan alle kinderen van werkende, werkloze of studerende ouders en aan kinderen met speciale behoeften. Ook privé-dagverblijven hebben recht op gemeentelijke subsidies, mits zij aan alle kwaliteitseisen voldoen. Sinds 2002 geldt een maximale ouderbijdrage van drie procent van het bruto inkomen of 135 euro voor het eerste kind. De bedragen worden lager voor elk volgende kind. In praktijk dragen ouders circa tien procent bij in de totale kosten van kinderopvang.

Een belangrijk element van de Zweedse kinderopvang is de kwaliteit. Meer dan de helft van alle medewerkers in dagverblijven en buitenschoolse opvang heeft een opleiding gevolgd die gelijkstaat aan het Nederlandse HBO. Dagverblijven en de buitenschoolse opvang bevinden zich vaak in één

complex met een school. Het doel is één geïntegreerde leerweg te creëren. In dagverblijven staan met name taalontwikkeling en communicatievaardigheden centraal. Ook wordt aandacht besteed aan creatieve uitingsvormen (dans, drama, handenarbeid) en aan ethische thema's, zoals natuurbescherming. Er wordt spelenderwijs geleerd, activiteiten zijn divers en kinderen zijn een groot deel van de dag buiten.

Implicaties van het 'Zweedse model'

Kinderopvang is zeer toegankelijk voor ouders uit alle inkomenscategorieën. Het gebruik van kinderopvang is normaal. Waar in Nederland de keuze voor kinderopvang vaak nog verdedigd moet worden, geldt in Zweden het omgekeerde: een goede ouder brengt zijn of haar kind naar een kinderdagverblijf. Daar werken immers mensen die ervoor geleerd hebben. Hierdoor is er nauwelijks een morele of praktische barrière die vrouwen zou kunnen verhinderen te werken. Zweedse vrouwen werken dan ook meer en veel vaker fulltime dan Nederlandse vrouwen. Een ander fenomeen dat tegenwoordig in verband wordt gebracht met kinderopvang, is het relatief hoge Zweedse geboortecijfer, in het bijzonder onder hoger opgeleiden. Omdat werk en zorg makkelijk gecombineerd kunnen worden zouden Zweedse vrouwen er sneller voor kiezen om kinderen te krijgen. Of meer kinderopvang ook echt tot een hoger geboortecijfer leidt is echter nog onduidelijk. Bovendien verschillen het Zweedse en Nederlandse geboortecijfer weinig van elkaar.

Is het Zweedse kinderopvang model één groot succesverhaal? Niet helemaal. Ten eerste kost kinderopvang de Zweedse overheid een vermogen. Alleen al aan dagverblijven wordt jaarlijks 1,4 procent van het Bruto Nationaal Product besteed. Dit is het viervoudige van Nederland, zelfs als we de recente kostenstijging in overweging nemen. Ten tweede laat het Zweedse model voor ouders weinig te kiezen over. Hoewel veel ouders aangeven dat zij liever allebei in deeltijd zouden willen werken om meer tijd te hebben voor hun kinderen, is dit vanwege de hoge belastingen financieel gezien vaak geen optie. Ten derde lijkt het Zweedse model tot een segregatie van de arbeidsmarkt te leiden. Vrouwen werken veel meer in de grote

publieke sector, waar het meer geaccepteerd is om lang met ouderschapsverlof te gaan en minder uren te werken. Mannen daarentegen werken in het bedrijfsleven, waar het opnemen van ouderschapsverlof vaak ontmoedigd wordt.

Wat kan Nederland leren van Zweden?

De Nederlandse overheid investeert pas sinds 1990 substantieel in kinderopvang. Aanvankelijk werd kinderopvang, net als in Zweden, op gemeentelijk niveau georganiseerd en gefinancierd. Tot de nieuwe Wet Kinderopvang van 2005 bestond er een ingewikkeld systeem van gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde plaatsen waaraan werkgevers al dan niet mee betaalden. Met de nieuwe wet is dit systeem ingrijpend hervormd en vereenvoudigd. Er is gekozen voor een vraaggestuurde financiering, met als gevolg de volledige privatisering van de kinderopvang sector. Geld gaat niet langer via gemeentes naar kinderdagverblijven gaat, maar in plaats daarvan direct naar de ouders. Ouders kunnen nu zelf kiezen tussen opvang verzorgd door kinderdagverblijven of door geregistreerde gastouders. Hoewel aanvankelijk nog op een vrijwillige bijdrage van werkgevers werd gerekend, zijn zij hiertoe sinds 2007 verplicht. In hetzelfde jaar is ook de ouderbijdrage drastisch verlaagd. De precieze hoogte hiervan is inkomensafhankelijk, maar gemiddeld gezien betalen ouders nu slechts voor negentien procent van de totale kosten van voorschoolse of buitenschoolse opvang. Dit is bijna een halvering ten opzichte van een paar jaar geleden.

Tussen 1990 en 2007 is het aantal beschikbare plaatsen in kinderdagverblijven vertienvoudigd. Alleen al in 2007 groeide het aantal kinderen tussen de nul en drie jaar oud dat een kinderdagverblijf bezoekt met zestien procent, tot ruim een derde van alle kinderen in de leeftijdscategorie. In een jaar tijd is het gebruik van gastouders verdubbeld tot circa 140 duizend kinderen in de leeftijd van nul tot twaalf jaar. Deze toename is gedeeltelijk het gevolg van de officiële registratie van opa's, oma's, burens en vrienden die eerder informele zorg verleenden. Aanzienlijk toegenomen is tenslotte ook het gebruik van buitenschoolse opvang. Dit laatste is mede het gevolg van de motie Van Aartsen/Bos,

die basisscholen verplicht stelt de aansluiting met naschoolse opvang te regelen.

Het huidige Nederlandse kinderopvangbeleid lijkt dus een succes. Wat valt er dan nog te leren van Zweden? Met betrekking tot betaalbaarheid en toegankelijkheid is de afgelopen jaren inderdaad een grote stap gezet. Een blijvend verschil tussen Nederland en Zweden is het aantal dagen per week waarop gebruik gemaakt wordt van kinderopvang. Terwijl vijf dagen per week de Zweedse norm is, gaan de meeste Nederlandse kinderen maximaal drie dagen per week naar een dagverblijf. Hierbij past dat de meeste moeders, en in toenemende mate ook vaders, in deeltijd werken. Het is de vraag hoeveel Nederland in dit opzicht kan leren van Zweden. Betrokkenheid van moeders én vaders bij de opvoeding van jonge kinderen is waardevol. Maar wanneer het taboe blijft om kinderen voor meer dan drie dagen per week naar een kinderdagverblijf te brengen, zal dit ook de keuzevrijheid van moeders en daarmee hun carrière blijven belemmeren.

‘De publiek gefinancierde oppas oma past niet echt bij het nastreven van kwalitatief hoogstaande kinderopvang’

Een ander belangrijk verschil met Zweden is de beperkte aandacht binnen de Nederlandse kinderopvang voor educatie. Medewerkers in de Nederlandse kinderopvang zijn met een verplichte MBO-3 opleiding beduidend minder hoog opgeleid dan hun Zweedse collega's. Kwaliteitseisen worden vastgesteld door middel van overleg tussen ouders en aanbieders en zijn meer gericht op veiligheid dan op de cognitieve en emotionele ontwikkeling van kinderen. Hierdoor blijft kinderopvang meer een praktische oplossing voor werkende ouders, dan een waardevolle bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen. Alleen door meer te investeren in

bijvoorbeeld de opleiding en arbeidsvoorwaarden van medewerkers kan dit op termijn veranderen. Hier staat Nederland echter voor een dilemma. De keuze voor vraaggestuurde financiering en marktwerking heeft weliswaar de afgelopen jaren geleid tot een snelle uitbreiding van de beschikbare capaciteit, maar het bemoeilijkt tegelijk ook overheidsingrijpen in de sector problematisch.

Er is tenslotte nog een specifiek Nederlandse vorm van kinderopvang die hier aandacht verdient, namelijk de peuterspeelzaal. Deze biedt opvang voor slechts enkele uren per dag en wordt daarom vooral bezocht door kinderen wiens ouders niet allebei werken. Dit zijn in toenemende mate lager opgeleide, vaak allochtone ouders. Omdat peuterspeelzalen niet onder de Wet Kinderopvang vallen profiteren ze nauwelijks van de recente investeringen. Dit terwijl het juist deze groep kinderen is die, vanwege bijvoorbeeld taalachterstanden, het meest zou profiteren van goede voorschoolse opvang. Integratie van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven zou voor deze groep een oplossing kunnen zijn. Staatsecretaris Dijkema heeft beloofd hieraan te werken, maar een dergelijke integratie of fusie is nog lang niet gerealiseerd.

Nu Nederlandse kinderopvang eindelijk op de goede weg is, zijn bezuinigingen moeilijk te rechtvaardigen. De enige hervorming die in het licht van het Zweedse model begrijpelijk is, is een strengere regulering van het gastouderschap. De publiek gefinancierde oppas oma past immers niet echt bij het nastreven van kwalitatief hoogstaande kinderopvang. Voor het overige zou de regering moeten profiteren van het verdwijnen van een taboe. Nu er eindelijk een breed maatschappelijk draagvlak bestaat voor kinderopvang moet hiervan gebruik gemaakt worden door te investeren in kwaliteit en toegankelijkheid ook voor kinderen van niet werkende ouders. Kinderopvang moet een basisvoorziening worden voor alle kinderen, rijk of arm, allochtoon of autochtoon.

Franca van Hooren is promovenda aan het European University Institute in Florence. Ze doet vergelijkend onderzoek naar de rol van immigranten in de zorg voor ouderen en kinderen in verschillende Europese verzorgingsstaten.

Het (neo-) liberale gedachtegoed predikt marktwerking, en nergens heeft dit principe zoveel invloed gehad dan in de financiële wereld. Echter, de liberalisering van de financiële wereld heeft een monster gebaard. Regulering van de markt is nodig, vindt hoogleraar economie Arjen van Witteloostuijn. Zo zou sociaal-liberalisme eruit kunnen zien in de financiële wereld.

door **Arjen van Witteloostuijn**

De kredietcrisis

Een pleidooi voor gereguleerde marktwerking

Over het begrip liberalisme kan veel spraakverwarring ontstaan. Dat is ook geen wonder, want het bestaat in allerlei soorten en maten. Lang geleden was niet duidelijk of Friedrich von Hayek en Milton Friedman het over hetzelfde liberalisme hadden. Tegenwoordig spreekt de, sinds bijna drie decennia populaire, aanduiding neo-liberalisme boekdelen. Dat 'neo' staat daar niet voor Jan met de korte achternaam. Blijkbaar bestaat ook een neoloos liberalisme, en is het met neo wat anders dan zonder. Of misschien is de tijdgeest inmiddels alweer omgeslagen naar een vorm van post-liberalisme – *whatever that may be*.

Een interessante vraag is ook of liberalisme progressief kan zijn. Vaak wordt liberalisme – met of zonder neo – geassocieerd met conservatisme en rechts. Margaret Thatcher en Ronald Reagan waren immers de vroege boegbeelden van het neo-liberalisme.

In Nederland is de verwarring sinds Paars compleet. Vroeger was alleen de vvd liberaal. De rest was dat niet. Een enkele keer deed D'66 en later D66 pogingen om zich als links, sociaal of vrijzinnig liberaal te profileren. Deze pogingen strand-

den stevast in gedoe over welk adjectief zou moeten prevaleren. Een paar jaar geleden heeft het GroenLinks van Femke Halsema ook halfslachtig voor een progressief-liberaal profiel geopteerd. En binnen de pvdA opereert – naar het schijnt – sinds jaar en dag een liberale vleugel. Ik verwacht dat Maurice de Hond met één van zijn vermaarde representatieve bliksemenquêtes messcherp zal kunnen aantonen dat 'de' Nederlander vooral níet weet wat het is. De huidige casus van de mondiale kredietcrisis kan worden gebruikt om nog maar weer eens een poging te wagen: hoe zou links, progressief of sociaal liberalisme eruit kunnen zien?

De neo-liberale revolutie

De kredietcrisis heeft kunnen ontstaan in een geliberaliseerde financiële wereld. Nergens anders heeft de neo-liberale revolutie zoveel invloed gehad. Allerlei regelgeving is sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw afgeschaft. Nationale kapitaalrestricties zijn grotendeels bij het grof vuil gezet. Het kapitaal flitst onbelemmerd van de ene naar de andere hoek van de wereld. Financiële innovaties in de vorm van zogenaamde derivaten zijn tot

grote hoogten gestegen. Vrijwel wekelijks wordt een nieuw ondoordringelijk financieel product gelanceerd. Grenzen tussen financiële deelmarkten zijn geslecht. Bankieren en verzekeren mogen bijvoorbeeld onder één dak plaatsvinden. Het (neo-)liberale gedachtegoed predikt marktwerking. Als het even kan, moet het economisch verkeer zijn eigen vrije gang kunnen gaan. Daarvoor zijn allerlei argumenten aan te voeren. In een vrije markt worden economische agenten geprikkeld tot uiterste inspanningen, overleven en groeien de efficiëntste ondernemingen, worden bedrijven uitgedaagd vernieuwend te blijven, worden investeringen gealloceerd naar de hoogst renderende bestemmingen, et cetera. De onzichtbare hand van Adam Smith doet overal en altijd zijn louterende werk. Natuurlijk: ook fouten worden gemaakt, maar de markt corrigeert dat weer. Vrije marktwerking gaat gepaard met een zelfreinigend leervermogen. Deze mantra staat als een huis. Zeker voor kapitaal geldt dat het vrij moet kunnen stromen. Zodoende worden bestemmingen gevonden die maximale rendementen genereren. Helaas is een kink in de kabel gekomen. De liberalisering van de financiële wereld heeft een monster gebaard.

De gevolgen zijn merkbaar op macro- en microniveau. Op macroniveau heeft de kredietcrisis duidelijk gemaakt dat de financiële autoriteiten de controle hebben verloren. De internationale verwevenheid van financiële markten heeft het kapitaal grotendeels buiten de invloedssfeer van nationale autoriteiten geplaatst. De hoofdkantoren van veel *hedge funds* staan bijvoorbeeld op de Kaaimaneilanden. Daarnaast ontbreekt het overzicht. Dit komt mede doordat de stapeling van derivaten gepaard gaat met ongekende onzekerheden; nie-

mand kan weten over wat en over hoeveel het precies gaat. Ook zijn domino-effecten sterker geworden omdat veel financiële instelling op vrijwel alle deelmarkten actief zijn. Een beetje bankverzekeraar doet alles, en het liefst overal. Het gevolg is dat een lokale crisis op één deelmarkt zich razendsnel verspreid van de ene financiële instelling naar de andere zonder dat landsgrenzen een rol spelen. Op microniveau gaat het vooral om de invloed van nieuwe vormen van internationaal kapitaal op ondernemingen buiten de financiële sector. Boegbeelden daarvan zijn *hedge funds* en *private equity*. Deze 'sprinkhanen' zijn in een geliberaliseerde kapitaalwereld op zoek naar doelwitten. De krimpende Nederlandse beurs is inmiddels voor ongeveer tachtig procent in buitenlandse handen. Allerlei van oorsprong Nederlandse bedrijven worden van de ene naar de andere *private equity-investeerder* doorverkocht, al dan niet in afgeslankte of opgeknipte vorm. De vraag is wat deze agressieve en permanente aandeelhouderdruk doet met doelwitbedrijven.

Regulering

Marktwerking vraagt echter om regulering, ook op financiële markten. Vanuit een progressief- of sociaal-liberaal perspectief moet regulering twee heren dienen. Aan de ene kant moeten individuele burgers en bedrijven in vrijheid kunnen bewegen. De onzichtbare hand van Adam Smith moet zijn werk kunnen doen. Aan de andere kant moeten de zwakkeren in de samenleving worden beschermd. De zichtbare hand van de overheid moet voor veiligheid zorgen. Het inzicht dat marktwerking om inkaderende en corrigerende regelgeving kan vragen, is overigens ook in vvd-kringen gemeengoed. Mededingingsbeleid is daarvan een voorbeeld, evenals wetgeving terzake de bescherming

'Een beetje bankverzekeraar doet alles, en het liefst overal. Het gevolg is dat een lokale crisis op één deelmarkt zich razendsnel verspreid van de ene financiële instelling naar de andere, zonder dat landsgrenzen een rol spelen'

van aandeelhouder en werknemer. Veel markten ontstaan niet vanzelf, maar moeten met behulp van regelgeving worden ontworpen. Over dergelijke marktontwerpen, van openbaar vervoer tot de zorg, kan eindeloos worden gedebatteerd. Daarnaast bestaat consensus over de noodzaak om marktfalen te corrigeren en negatieve externe effecten van marktgedrag te neutraliseren. De doorgeschoten vrijmaking van de internationale financiële wereld roept echter fundamentele vragen op. De kredietcrisis heeft de politiek wakker geschud. De antwoorden op dergelijke fundamentele vragen lopen uiteen omdat deze kwesties om meer gaan dan alleen economisch pragmatisme. Op deze plaats moet worden volstaan met de korte bespreking van twee voorbeelden van dergelijke fundamentele vragen, één op macro- en één op microniveau.

Complexiteit en kwetsbaarheid

Op macroniveau blijkt dat de sluipende verbouwing van de financiële wereldorde donkere schaduwzijden heeft. De twee sleutelwoorden zijn complexiteit en kwetsbaarheid. In de geliberaliseerde financiële wereld is een stapeling van onnavolgbare derivatenproducten ontstaan. Deze producten bestaan in allerlei soorten en maten. Het basisidee is dat van alles en nog wat via plak- en knipwerk in nieuwe combinaties wordt verhandeld. Wat die nieuwe combinatieproducten precies waard zijn en aan hoeveel risico zij blootstaan, wordt vastgesteld met behulp van uitermate complexe wiskundige modellen. Die waarde en dat risico verschijnen in de boeken van financiële instellingen. De kredietcrisis heeft duidelijk gemaakt dat het bouwwerk bijzonder kwetsbaar is voor de ineensstorting van een klein deelproduct op een locale markt – deze keer specifieke hypotheekproducten voor minder daadkrachtige Amerikanen. Via allerlei geplakte, geknipte en verhandelde derivaten zijn deze producten ook op de balans verschenen van financiële instellingen die ver weg van deze specifieke locale markt opereren. De wiskundige modellen werken alleen in een groeiende hosannawereld. Bij ineensstorting blijken diezelfde modellen op drijfzand te berusten. Paniekerige afboekingen over de hele wereld zijn het gevolg zonder dat iemand weet hoe diep werkelijk gesneden moet worden. En van het één

Floris de Gelder

Denk en Handel Internationaal met Speelklokken

In de 18e eeuw regeerde in China een keizer met een bijzondere passie: speelklokken en aanverwante muziekmachines uit Europa. Honderden van deze objecten werden naar China verscheept, vaak in ruil voor handelsconcessies. Al snel ontstond in Kanton, in Zuid-China, een bloeiende branche van (na)makers van dergelijke objecten.

Nu, ruim 200 jaar later, herhaalt deze geschiedenis zich, mede dankzij een organisatie met een goede internationale voelspriet: het Utrechtse Museum van Speelklok tot Pierement. Het 'opengaan' van China leidt tot hernieuwde belangstelling voor mechanische muziek in dat land. Dat biedt kansen: in 2007 organiseerde het museum op historische Kantonese grond een grote tentoonstelling. Met succes: aan vervolgetxposities wordt al gewerkt.

Inmiddels heeft de Chinese connectie zich uitgebreid naar nóg historischer grond: de Verboden Stad in Beijing. Net als vroeger vloeit Europese kennis naar China, nu in de vorm van restauraties van topstukken uit de keizerlijke collectie. In Utrecht kunnen bezoekers zich nu al vergapen aan het werk in progress aan drie keizerlijke klokken. In 2010 volgt een grote tentoonstelling van enkele tientallen exemplaren, allemaal in hun oude glorie hersteld.

Internationaal denken zit in onze genen. De helft van ons personeel is inmiddels in China geweest, twee collega's leren nu Chinees, ikzelf ben al eens als een soort held onthaald in de Verboden Stad. We hebben Chinese visitekaartjes, collega's uit landen over de hele wereld sluiten zich bij onze projecten aan en we weten allemaal uit ons hoofd hoe laat het nu is in Beijing of St. Petersburg. Het is een verrijking en een feest om zo te mogen werken.

Floris de Gelder

Directeur Museum van Speelklok tot Pierement

komt het ander. De complexiteit van de geliberaliseerde financiële wereld maakt kwetsbaar. Daar lijden ook reële macro-economieën onder. Gedonder in de financiële economie kan verregaande consequenties hebben voor een open economie als de Nederlandse, zeker omdat de Nederlandse bevolking enorme sommen heeft belegd, direct (bijvoorbeeld op de beurs of in woningen) of indirect (met name via de pensioenfondsen). De macro-economische kwetsbaarheid is niet alleen groter geworden ten gevolge van de explosief toegenomen complexiteit van het financiële productiebouwwerk. Ten minste vier fenomenen verergeren de kwetsbaarheid. In de eerste plaats spelen landsgrenzen een verwaarloosbare rol. Voor de Nederlandse grootbanken is Nederland een kleine thuismarkt. De echte actie vindt plaats in Londen, New York en Sjanghai. In de tweede plaats zijn de schotten tussen deelmarkten verdwenen. ING is bank, speculant en verzekeraar. In de derde plaats werkt het moderne systeem van prestatiebeloning roekeloos speculeren in de hand. Met winsten zijn enorme bonussen te verdienen; bij verliezen valt de persoonlijke schade nogal mee. In de vierde plaats wordt financiële instellingen in tijden van nood de helpende hand geboden. Dat gaat onrechtstreeks via miljardeninjecties van financiële autoriteiten zoals de Amerikaanse FED en rechtstreeks via reddingsoperaties zoals die door de regering-Brown van de Britse bank Northern Rock.

Op macroterrein is het van belang vaker de harde hand te hanteren. Het toezicht vooraf moet worden aangescherpt zodat enerzijds beter zicht op de financiële risico's ontstaat en anderzijds de liquiditeitsvereisten sneller kunnen worden aangepast. Dat zal echter niet meevallen. De complexiteit van het financiële bouwwerk wordt met de wassende stroom van financiële innovaties alleen maar groter. Van sancties achteraf kan meer worden verwacht. Roekeloos gedrag moet worden afgestraft. Dat kan betekenen dat financiële instellingen die wanproducten op de markt blijken te hebben gebracht, zoals de woekerpolissen in Nederland, daar zwaar voor moeten boeten. Dat kan ook impliceren dat zo nu en dan een financiële instelling failliet gaat. Uiteraard kan Nederland hier alleen niet veel. Maatregelen

op macroniveau vergen Europese (via de Europese Centrale Bank) en internationale (via het Basel-overleg) coördinatie.

Angelsaksische bestuursstijlen

Op microniveau staat de sluipende verbouwing van het poldermodel van ondernemen volop in de schijnwerpers. De moderne vormen van prestatiebeloningen, ook in de financiële wereld, staan daarvoor symbool. In Nederland heeft de code Tabaksblad de toon gezet. Allerlei bestuurs- en managementpraktijken van Angelsaksische snit zijn gemeengoed geworden in het kielzog van de geliberaliseerde kapitaalstromen. Nog maar hooguit twintig procent van de aandelen van de AEX-fondsen zijn in Nederlandse handen. Steeds meer oorspronkelijk Nederlandse bedrijven verdwijnen naar het buitenland, of door zelf te verhuizen (zoals Koninklijke Olie/Shell) of door te worden overgenomen (zoals ABN Amro). Ook buiten de beurs neemt de invloed van het buitenlandse kapitaal toe, vooral vanwege de toenemende activiteiten van *private equity*. Deze vormen van ondernemen zijn agressiever en werknemeronvriendelijker dan wij gewend zijn. Korte-termijn rendementen staan centraal. Voor medezeggenschap bestaat weinig geduld. Exorbitante bonusregelingen zijn schering en inslag.

De geliberaliseerde financiële wereld heeft hier op twee manieren mee te maken. In de eerste plaats zijn het moderne activistische aandeelhouders die veel van deze praktijken entameren. Briefschrijvende *hedge funds* of grazend *private equity* zijn daarvan de spraakmakende verschijningsvormen. In de tweede plaats worden juist binnen de financiële wereld zelf Angelsaksische bestuurs- en managementpraktijken veelvuldig gehanteerd. Het asociale karakter hiervan past niet bij een samenleving als de Nederlandse. Het zou daarom verstandig zijn de bestaande regelgeving kritisch tegen het licht te houden. Bijvoorbeeld: verbiedt allerlei vormen van prestatiebeloning in Nederland (en het liefst in heel Europa).

Arjen van Witteloostuijn is hoogleraar economie en management aan de Universiteit Antwerpen, hoogleeraar institutionele economie aan de Universiteit Utrecht en hoogleraar strategie aan Durham University (VK). Daarnaast is hij economiecolumnist van het AD.

De Nederlandse economie heeft in de toekomst veel laagopgeleiden nodig: voor de kapper om de hoek, de taxichauffeur en de ouderenverzorger. Waarom laten we geen migranten toe die dit werk voor ons willen doen, vraagt econoom Philippe Legrain zich af. In landen als de Verenigde Staten hebben laagopgeleide migranten veel voor de economie betekent. Van schoonmakers tot de oprichter van Google. Een voorbeeld voor Nederland?

door **Philippe Legrain** vertaling **Corina Hendriks**

Migranten: ons land heeft ze nodig!

Voorbeeld richtingwijzer #3/5

Globalisering is onevenwichtig. Terwijl producten, geld en informatie zich vrijelijk over de wereld bewegen, kunnen mensen dat niet. Maar als economische kansen en mogelijkheden niet ophouden bij de grens, waarom mensen dan wel? Politici zijn het er over eens dat het goed is dat mensen van Amsterdam naar Maastricht verhuizen, mocht dat nodig zijn voor hun werk. Maar waarom geldt dit dan niet voor die mensen die vanuit Kiev komen, of Manilla? Als het gaat om bankiers of managers, dan accepteren regeringen deze logica wel. Maar als het gaat om laagopgeleide migranten, dan wordt er anders gedacht en gehandeld, wat leidt tot illegale immigratie. Dit is eigenlijk vreemd: immigranten zijn geen binnenvallend leger; ze zijn mensen die zoeken naar een beter leven – en door hen toe te laten, profiteren Nederlanders er zelf ook van.

Laagopgeleide migranten

De Nederlandse regering is sterk gericht op vrijhandel. De vrije handel van producten en diensten wordt vaak als iets anders ervaren als het vrije verkeer van arbeid. Als een Nederlander naar het buitenland gaat voor een operatie, dan is het handel; maar als een buitenlandse chirurg naar Nederland komt, dan noemen we het migratie. De economische gevolgen van beiden zijn echter hetzelfde voor de Nederlandse bevolking. Vrijhandel heeft de afgelopen vijftig jaar veel welvaart opgeleverd over de hele wereld. Vrije migratie zou juist veel welvaart kunnen opleveren voor de komende vijftig jaar!

In Nederland wordt vaak gedacht dat het land in de toekomst wel veel nieuwe hoger opgeleiden nodig heeft, maar lager opgeleiden niet.

En inderdaad, Nederland moet zeker talent aantrekken om de concurrentie te kunnen aangaan op de internationale markt. China heeft al meer universitair gestudeerden dan Europa, India loopt daar niet ver meer op achter. Om dit talent aan te trekken, moeten de beperkingen op immigratie worden opgeheven in Nederland. Ook moeten deze talenten zich welkom voelen.

‘De Europese landen met de grootste groei in migratie ervaren groeiende, en geen dalende, werkgelegenheid’

Echter, een groot deel van de toekomstige werkgelegenheid – en arbeidstekorten – zal zijn in laag-productieve en niet-verhandelbare activiteiten waarvoor laagopgeleide mensen nodig zijn.

Activiteiten die niet gemechaniseerd kunnen worden, en banen die niet kunnen worden uitbesteed aan lage lonen landen. We kunnen namelijk niet de zorg voor onze ouderen naar het buitenland verplaatsen; taxichauffeurs rijden alleen lokaal; en kantoorpanden kunnen alleen ter plekke worden schoongemaakt. De snelste groei in werkgelegenheid in Europa vindt plaats in de ouderenzorg. In 2050 zal één op de tien Nederlanders ouder zijn dan 80 jaar, tegenover 3,8 procent nu. Maar wie gaat er voor de oude Nederlanders zorgen wanneer ze oud zijn?

Je kunt niet verwachten van jonge, opgeleide Nederlanders om dit allemaal te willen. Het zou hun toekomst aspiraties behoorlijk in de war schoppen, en het is bovendien is te duur. Maar waarom kunnen bijvoorbeeld Filippijnen dit niet doen? Zij kunnen hogere lonen krijgen dan in Manilla, en Nederlanders – oud en jong – zijn beter af.

Migratie internationaal

Landen profiteren van een open houding ten opzichte van migranten, zo laten tal van internationale voorbeelden zien. Groot-Brittannië opende in 2004 haar grenzen voor de bevolking van de nieuwe EU-lidstaten. Met name Polen maakten van de mogelijkheid gebruik om overzees te gaan werken. Dit gebeurde veelal in vitale sectoren zoals de bouw, de schoonmaak- en zorgsector (ziekenhuizen en ouderen). De Britse economie is als gevolg hiervan veel dynamischer geworden, en de welvaart is gegroeid zonder dat de inflatie en de rentetarieven sterk omhoog zijn gegaan. In het verleden, deed ook de Verenigde Staten het economisch redelijk goed toen het zich openstelde voor arme Europeanen in de 19de en 20ste eeuw.

Het toelaten van nieuwkomers, kost de bevolking geen banen. Net zoals vrouwen de mannen niet verstootten toen ze de arbeidsmarkt betraden, zo doen migranten dat ook niet. Migrant zoeken niet alleen werk, ze creëren ook werk. Ze moeten immers ook hun loon ergens aan uit geven. De Europese landen met de grootste groei in migratie – Spanje, Ierland en Groot-Brittannië – ervaren een *groeïende, en geen dalende werkgelegenheid*. Migrant concurreren niet met autochtonen om werk; vaak complementeren ze elkaar. Door een buitenlandse oppasser kan een lokale dokter weer aan het werk, terwijl de productiviteit van deze dokter wordt verbeterd door hardwerkende buitenlandse verpleegsters en schoonmakers.

Maar leidt het toelaten van migranten dan niet tot meer uitkeringstrekkers? Dit is niet het geval. De mensen die een sprong in het diepe wagen door te migreren zijn vaak ondernemend en hebben een prikkel om hard te werken. Het is uiteraard wel zo dat vele migranten toch werkloos raken. Alhoewel het verschil in Nederland in werkgelegenheid van allochtonen en autochtonen kleiner is geworden, blijft het significant. De kinderen van migranten doen het vaak al beter, maar lopen nog steeds vaak achter op autochtone Nederlanders. Dit is zeker een probleem, met name voor de mensen om wie het gaat. Maar waar komt het vandaan? Alhoewel velen denken dat migranten lui zijn of moeilijk te plaatsen, zijn er andere plausibele redenen te geven: discriminatie en andere kansen-

ongelijk is van belang, net zoals verscheidene arbeidsmarktregelingen en instituties die *insiders* meer mogelijkheden bieden dan *outsiders* – vaak de migranten.

De voordelen van migratie

Naarmate het makkelijker wordt om te migreren, zal migratie ook steeds vaker tijdelijk zijn. Waarom? Omdat mensen liever helemaal niet van huis en haard weg willen gaan, en al helemaal niet voor altijd. Veel Polen zijn in feite ook internationale forenzen, die hun tijd verdelen tussen werk in het buitenland en het investeren van hun geld in een huis in hun eigen land. Er ontstaat aldus een pervers effect. De huidige strikte migratiewetgeving leidt ertoe dat mensen zich juist vaker permanent vestigen. Een Braziliaan die net iets langer blijft dan zijn visum toestaat, weet dat hij Europa daarna nooit meer legaal binnenkomt.

Een samenleving profiteert juist van migranten omdat het een selectieve minderheid betreft uit andere landen, die hardwerkend, jong en ondernemend zijn. De ideeën en perspectieven die migranten met zich meebrengen, leiden tot creativiteit en diversiteit waarvan onze toekomstige welvaart afhankelijk is. Talentvolle individuen met briljante ideeën, zijn vaak de migranten. Ze zien zaken vaak net iets anders. Maar liefst driehonderd van de Amerikaanse Nobelprijswinnaars zijn van buitenlandse afkomst. Bijna de helft van alle nieuwe ondernemingen in de VS hebben een migrant als oprichter. Of kijk naar Silicon Valley, Google, Yahoo! en eBay. Deze successen zijn allemaal (mede-) opgericht door migranten; niet door hoog-opgeleide kennismigrant, maar migranten die als kinderen al naar de Verenigde Staten kwamen. Wie had gedacht dat Sergey Brin, die op 6-jarige leeftijd vluchtte uit de Sovjetunie, Google zou helpen oprichten? Hoeveel potentiële Sergey Brins heeft Europa buitengesloten?

Migratie leidt tot een diversiteit van culturele ervaringen, ook in Nederland. Of het nu gaat om het eten van Indiase curry of een Vietnamese loempia, het luisteren naar reggae of samba, of meedoen met tai-chi en Oosterse meditatie. Door de confrontatie met verschillende mensen, ideeën, levensstijlen, leren we hoe de wereld elkaar

zit, hoe we zelf in elkaar zitten. Het helpt ons vooruit te komen, als individu en als samenleving.

Liberale waarden

Uiteraard kan diversiteit ook tot conflict en frictie leiden. Met elkaar leren samenleven is niet makkelijk. Vele samenlevingen hebben in het verleden geworsteld met het samenbrengen van verschillende mensen en groepen. Moderne liberale democratieën hebben in mijn ogen het beste, maar nog steeds niet perfecte, antwoord: individuele vrijheid en tolerantie van verschillen, binnen de wet die op iedereen van toepassing is. Er zijn geen ‘Nederlandse’ of ‘Europese’ waarden, er zijn enkel liberale waarden die worden geaccepteerd door niet-Europeanen, die vaak ook worden verworpen door Europeanen. Niemand kan worden gedwongen om deze liberale waarden te geloven, maar mensen moeten wel de wet respecteren. Als iemand de wet respecteert – waar je ook vandaan komt – dan moet hij of zij zich wel welkom voelen.

De vrijheid van verplaatsen is een fundamenteel mensenrecht. Artikel 13 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens stelt dat ieder mens het recht heeft een land te verlaten, ook zijn eigen land. Maar wat houdt dit recht in als je een ander land niet binnen kunt komen?

Philippe Legrain is een Britse econoom, journalist en schrijver. Hij schrijft over globalisering, immigranten en Europa voor onder meer voor *The Economist* en *The Guardian*. In 2007 verscheen zijn boek *Immigrants: Your Country Needs Them*.

Vertaling: **Corina Hendriks**

Richting- wijzers van D66

Om de meest prangende politieke, sociale en economische vraagstukken van dit moment effectief tegemoet te kunnen treden, formuleerde D66 vijf 'richtingwijzers'.
Idee wijdt de komende 5 nummers aan de uitleg en verdieping van deze uitgangspunten >

Vertrouw op de eigen kracht van mensen

Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen. Wij zien de toekomst met optimisme tegemoet. Mensen zijn zo creatief dat ze steeds opnieuw zelf oplossingen vinden. De sleutel voor verandering ligt bij mensen zélf. De overheid moet de kracht, vindingrijkheid en creativiteit van mensen ondersteunen en ruimte geven. Niet betuttelen. Wat mensen voor zichzelf en anderen kunnen doen is veel belangrijker en effectiever dan wat de overheid kan doen.

Beloon prestatie en deel de welvaart

Mensen zijn gelijkwaardig, maar gelukkig niet allemaal hetzelfde. De overheid moet ruimte laten voor die verschillen. Wij willen een dynamische, open samenleving, met ruimte voor eigen beslissingen en eigen manieren van ontwikkelen. Wij streven naar economische zelfstandigheid voor zoveel mogelijk mensen en het belonen van individuele prestaties. We willen dat zoveel mogelijk mensen meedoen in het maatschappelijk en economisch proces. Voor mensen die zich niet kunnen redden dragen we gezamenlijk verantwoordelijkheid.

Denk en handel internationaal

Nederland staat niet op zichzelf. Samenlevingen zijn op steeds meer manieren met elkaar verbonden. Internationale samenwerking en economische vooruitgang zijn sleutels naar een wereld met minder oorlog en conflicten. Wij onderkennen dat Europa steeds meer ons binnenland wordt. Bij alles wat we doen vragen we ons af welke effecten dat heeft op anderen in de wereld. Daarbij handelt D66 steeds pragmatisch, nuchter en op basis van feiten.

Streef naar een duurzame en harmonieuze samenleving

Wij treden de wereld tegemoet met respect en mededogen. Dat geldt voor de mensen en de natuur om ons heen. De aarde is niet zomaar een gebruiksvoorwerp. Méér respect en zorgvuldigheid zijn noodzakelijk. Stop met het uitputten en vervuilen van onze leefomgeving en bestrijdt het aantasten van natuur en milieu actief. Niet het behoud maar het aantasten van natuur vereist rechtvaardiging.

Koester de grondrechten en gedeelde waarden

Vrijheid voor- en gelijkwaardigheid van ieder mens; ongeacht diens opvattingen, geloof, seksuele geaardheid of herkomst, zijn fundamentele waarden van onze samenleving. Wij staan pal voor vrijheid van meningsuiting (mits respectvol gehanteerd), respect voor onze democratische rechtstaat, lichamelijke integriteit en zelfbeschikking en geweldloze oplossing van conflicten. Wij beschermen hartstochtelijk de grondrechten van onszelf en anderen.

Volle tank of volle maag

Het dilemma van de biobrandstoffen

Rondom biobrandstoffen is de laatste tijd veel te doen. De een ziet deze nieuwe brandstoffen als een klimaatneutraal alternatief voor fossiele brandstoffen, de ander vindt dat de productie van biobrandstoffen een gevaar oplevert voor de wereldvoedselvoorziening. Een dubbelinterview over dit dilemma met Bart Jan Krouwel, directeur maatschappelijk verantwoord ondernemen bij de Rabobank, en Anne van Schaik, campagneleider Globalisering en Milieu bij Milieudefensie.

De Rabobank steekt veel geld in de ontwikkeling van biobrandstoffen. Volgens Bart Jan Krouwel moeten er internationale criteria komen voor duurzame productie. Maar ook bedrijven zelf hebben een verantwoordelijkheid.

door Marianne Wilschut

> Krouwel

De overstap naar volledig duurzaam is voorlopig een utopie

Beschouwt de Rabobank investeren in biobrandstoffen als een vorm van maatschappelijk verantwoord ondernemen? Of is het een investering als elke andere?

'Ja en nee. Zolang deze brandstoffen op een duurzame wijze worden geproduceerd dan beschouwen wij dit inderdaad als een vorm van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Vanuit de gedachte van duurzaam ondernemen is de productie van deze biobrandstoffen ook op gang gekomen. Het probleem is alleen dat de vraag naar deze brandstoffen inmiddels zo groot is geworden dat niet altijd meer met zekerheid valt vast te stellen of de totstandkoming wel echt duurzaam is, of de productie ervan bijvoorbeeld niet concurreert met de voedselvoorziening.

Het zou daarom goed zijn als er internationale criteria komen aan de hand waarvan de productiewijze van biobrandstoffen gecertificeerd kan worden. Een commissie onder leiding van Jacqueline Cramer (de huidige minister van VROM red.) heeft een tijdje geleden al enkele criteria daarvoor geformuleerd. Zo zouden landbouwgewassen volgens die criteria pas aangewend mogen worden

voor de productie van biobrandstoffen als de voedselvoorziening in het betreffende land daarmee niet in gevaar komt. Ik vind dat de Nederlandse regering er hard aan moet trekken om deze criteria internationaal geformuleerd te krijgen. Het zou toch fantastisch zijn als deze Nederlandse criteria de internationale standaard zouden worden!'

Wie ziet toe op de naleving van dergelijke duurzame criteria? In sommige arme landen is de overheid daar immers niet altijd toe in staat?

'Als bedrijf vind ik dat je de verantwoordelijkheid hebt om erop toe te zien dat die criteria worden nageleefd. Er horen geen mensen honger te leiden door dit soort investeringen. Jathropa is een goed voorbeeld. Dat is een struik waarvan de zaden niet geschikt zijn voor menselijke consumptie maar wel voor de productie van biobrandstoffen. Bovendien groeit die plant doorgaans op gronden die niet voor landbouw geschikt zijn. Prima zou je denken. Maar wat nou als die struik op plaatsen wordt gezet die wel geschikt zijn voor landbouw?

Gezien de enorme productie van jathropa-olie vraag ik me af of dat momenteel niet gebeurt. Dat soort problemen komen wij in de praktijk tegen’.

Hoe voorkomen jullie dat soort problemen?

‘Als er een financieringsaanvraag binnenkomt, hebben wij een checklist van mvo-criteria waaraan voldaan moet worden voordat een investering in het project wordt goedgekeurd. Zijn de vereiste milieuvergunningen er bijvoorbeeld en maakt het bedrijf geen gebruik van kinderarbeid?’

‘Er horen geen mensen honger te leiden door investeringen in biobrandstoffen’

En controleren jullie die criteria ook ter plekke?

‘In Nederland is dat niet zo moeilijk. De medewerker van de lokale Rabobank stapt op de fiets en gaat even langs bij de aanvrager van het krediet. In sommige landen zullen we echter de aanvrager moeten vertrouwen. We kunnen niet alles fysiek controleren. Mochten we signalen krijgen dat een klant zich niet aan de criteria houdt dan zullen we er zeker een consultant op af sturen om te controleren of het allemaal klopt’.

Banken, zoals de Rabobank, zijn actief bezig met groen beleggen en innovatie op het gebied van milieu. Toch gaan de meeste banken ook door met het beleggen in fossiele brandstoffen. Is dit niet tegenstrijdig?

‘Dat is tegenstrijdig, maar als wij en andere banken zouden besluiten om geen activiteiten in fossiele brandstoffen meer te financieren, dan hebben we een probleem. Er is nog onvoldoende aanbod van windenergie, zonne-energie en biobrandstoffen om in de enorme vraag naar energie te kunnen voorzien. De overstap naar volledig duurzaam is voorlopig een utopie. Dat wil niet zeggen dat we er niet naar zouden moeten streven, maar dan moet de overheid ook wel een beetje meewerken. Het is nog zo stroperig om een vergunning te krijgen voor bijvoorbeeld windenergieprojecten’.

Zijn de ambitieuze doelstellingen van Nederland en de Europese Unie om de CO₂-uitstoot te verminderen, ook haalbaar zonder de inzet van biobrandstoffen zoals sommige milieuorganisaties beweren?

‘Biobrandstoffen zijn nodig om de CO₂-uitstoot te verminderen. De compensatie van CO₂-uitstoot is tegenwoordig een toverwoord, maar dat lost het structurele probleem niet op. We moeten de manier waarop we produceren gaan aanpassen zodat we de CO₂-uitstoot verminderen en daar horen biobrandstoffen voorlopig nog bij omdat deze meer CO₂-neutraal zijn. Het zou het beste zijn als er in de toekomst ook zonder biobrandstoffen geproduceerd kan worden. Daarvoor is technologische innovatie nodig. En dat gaat hopelijk ook gebeuren. Je ziet bijvoorbeeld dat de windmolens van tegenwoordig veel meer energie genereren dan vroeger’.

Is het klimaat voor technologische innovatie in Nederland gunstig?

‘Er wordt in Nederland vanuit het bedrijfsleven en de wetenschap hard aan getrokken, maar ik heb het idee dat het klimaat voor technologische innovatie in andere Europese landen zoals Duitsland, Frankrijk en Engeland beter is dan hier’.

Wat doet de Rabobank om innovatie te stimuleren?

‘We hebben veel geld beschikbaar voor de financiering van zogenoemde cleantech-projecten. Daarnaast hebben we de Herman Wijffels Innovatieprijs voor innovatieve ondernemers in het leven geroepen. Elk jaar zien we bij de inzendingen daarvan flink wat veelbelovende ‘Willie Wortels’ rondlopen. Ook in Nederland is potentieel voor technologische innovatie’.

Op wat voor brandstof rijdt u eigenlijk zelf?

‘Ik rij nu een milieuvriendelijke diesel. Vroeger reed ik altijd op LPG, maar dat heeft nu weinig zin meer. Bij de bank hebben we namelijk besloten dat iedere lease-auto moet voldoen aan de energiezuinige ABC-criteria. Tot mijn stomme verbazing wordt LPG als brandstof niet meegenomen bij de bepaling van deze criteria. Een vreemde regeling’.

Marianne Wilschut is gastredacteur.

Milieudefensie staat kritisch tegenover de productie van biobrandstoffen. Het levert te weinig CO₂ winst op, en gaat ten koste van kostbare landbouwgrond en voedselproductie. Volgens Anne van Schaik zijn er andere manieren om onze consumptie van olie en gas te verminderen.

door **Iris Smalbrugge**

> Van Schaik

Het is beter om voor de mond te produceren dan voor de motor

Zowel Nederland als de EU zetten in op het gebruik van biobrandstoffen om de CO₂ uitstoot te verminderen. Vanaf 2020 zouden brandstoffen minstens 10 procent biobrandstoffen moeten bevatten. Wat zijn de belangrijkste bezwaren van milieudefensie hiertegen?

‘De huidige biobrandstoffen bestaan voornamelijk uit eerste-generatie brandstoffen; dit zijn overwegend oliën die ook voor voedsel kunnen worden gebruikt. Hierdoor treedt er concurrentie op met bestaande voedselgewassen en landbouwgrond. Doordat een deel van de grond gebruikt wordt voor de productie van biobrandstoffen, is er meer grond nodig. In sommige landen zoals Indonesië wordt daarom uitgeweken naar plekken waar nu nog oerbos staat. Dit wordt het verdringingseffect genoemd. Dit kan ook leiden tot conflicten met de lokale bevolking, die van het bos afhankelijk is voor haar levensonderhoud zoals voedsel en medicijnen. Daarnaast leveren deze zogeheten eerste-generatie biobrandstoffen niet of nauwelijks CO₂-winst op. Een deel van de palmolie-uitbreiding in Indonesië vindt plaats op veen-

gronden. Als de palmolie gebruikt wordt voor de productie van biobrandstoffen, dan is de CO₂-winst zelfs negatief!’.

In hoeverre zijn biobrandstoffen een kans voor minder kapitaalkrachtige boeren in ontwikkelingslanden?

‘Dat is niet zo duidelijk te zeggen. In theorie wordt er natuurlijk een extra afzetmarkt gecreëerd, maar in de praktijk zijn het niet de kleine boeren die de kans en mogelijkheid hebben om te exporteren op de wereldmarkt. Ik ben momenteel op bezoek bij de zusterorganisaties van Milieudefensie in Uruguay en Paraguay. Daar wordt op grote schaal soja en eucalyptus geproduceerd voor verschillende doeleinden waaronder de productie van biobrandstoffen. De kleine boer profiteert hier nauwelijks van’.

Wat is volgens u dan wel de oplossing?

‘Onze belangrijkste eis is dat de bijmengverplichting van tien procent in 2020 moet worden losgelaten. Deze is niet haalbaar en leidt tot teveel

problemen. Milieudefensie is overigens niet tegen biobrandstoffen in het algemeen. Er zijn zeker veel mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld biobrandstof gemaakt van landbouwresten of GFT afval. Het is daarbij wel erg belangrijk dat er goede duurzaamheidscriteria worden ontwikkeld én gehandhaafd. Want ook deze tweede generatie biobrandstoffen kunnen schadelijk zijn voor mens en milieu. Voor de eucalyptus plantages in Brazilië en Spanje bijvoorbeeld wordt veel water en pesticide gebruikt en ook bestaan ze uit genetisch gemanipuleerde bomen.

Denkt u dat uw voorgestelde maatregelen politiek haalbaar zijn gezien de populariteit van biobrandstoffen?
 'Als ik niet zou denken dat mijn eisen realistisch zijn, zou ik ze uiteraard niet stellen! Milieudefensie is overigens geen roepende in de woestijn. Er zijn steeds meer onderzoeken die aantonen dat Europa – om de doelstelling van tien procent te halen in 2020 – op grote schaal oliën zou moeten importeren van buiten Europa, zoals soja of palmolie. En dit leidt tot problemen zoals eerder aangegeven; concurrentie met bestaande landbouwgronden en de productie voor voedsel. Minister Verburg zei ook al: het is beter om voor de mond te produceren dan voor de motor. Maar ook andere Nederlandse bewindslieden hebben aangegeven alleen door te willen gaan met deze doelstelling van tien procent als biobrandstof duurzaam kan worden geproduceerd. Ook de eurocommissarissen Dimas en Michels van milieu en ontwikkeling maken zich openlijk zorgen over de mogelijk schadelijke gevolgen van de volumedoelstelling'.

De afhankelijkheid van olie wordt genoemd als een belangrijke reden om over te stappen op biobrandstoffen. In hoeverre vindt u dit een terechte reden?
 'Fossiele brandstoffen worden grotendeels geproduceerd in relatief onstabiele landen (Midden-Oosten, Zuid-Amerika). Het 'Westen' is daardoor grotendeels afhankelijk geworden van

relatief instabiele landen. Biobrandstoffen kunnen op meerdere plekken (ook in het westen zelf) geproduceerd worden, en hierdoor neemt de afhankelijkheid van landen buiten het westen af. Ik vind het daarom terecht dat er wordt gekeken naar andere brandstoffen om minder afhankelijk te worden van fossiele brandstoffen. Maar er zijn wel meer manieren om onze consumptie van olie te verminderen. Bijvoorbeeld door de ontwikkeling van zuinige auto's, een lagere maximumsnelheid, stoppen met de aanleg van nieuw asfalt, bevorderen openbaar vervoer'.

Oliebedrijven nemen steeds meer initiatieven om zelf met oplossingen te komen. BP heeft vorig jaar \$500 miljoen geïnvesteerd in een research contract met de Universiteit van Berkeley om alternatieven te ontwikkelen. Wat vindt u van dit soort initiatieven?
 'Prima. Op onze website staat een rapport van onze Europese zusterorganisatie Friends of the Earth Europe, die heeft berekend dat als oliebedrijven schoner produceren, de gehele brandstofketen tien procent minder CO2 zou kunnen uitstoten. Als alle oliebedrijven die actief zijn op de Europese markt bijvoorbeeld stoppen met het affakkelen van gas dan zou dat een besparing geven van acht of negen procent. Deze berekeningen zijn gebaseerd op de gegevens van de oliebedrijven zelf. Milieudefensie is overigens niet in de positie om bedrijven te dwingen om iets te doen. Wij vinden dat de politiek dat zou moeten doen.

Welke politiek? De Nederlandse, Europese of de wereldpolitiek?

'Het ontwikkelen van duurzaamheidscriteria zou moeten gebeuren op wereldschaal. Maar belangrijker dan de ontwikkeling van deze criteria is dat het verdringingseffect wordt opgelost. Als dat niet lukt, dan heeft het geen zin om te praten over criteria.

Iris Smalbrugge is themaredacteur van *idee*.

'De eerste-generatie biobrandstoffen leveren niet of nauwelijks CO2-winst op'

Mous Van de nood en de deugd

De fatale combinatie van socialistisch en christelijk moraalridderschap houdt onze regering gevangen in onoplosbare dilemma's. Psychologen spreken in zo'n geval van cognitieve dissonantie. Wat te denken van de koene aanpak van de 'graaicultuur' in het kader van de VOC-mentaliteit die nog onlangs van regeringswege zo werd aangeprezen?

Toen Wouter noodgedwongen moest vertellen wat het kabinet nu eigenlijk aan het doen is, vermeldde hij trots dat eindelijk de topinkomens worden aangepakt. Onmiddellijk moest ik denken aan een cartoon waarin Fokke en Sukke worden afgebeeld als twee rijke industriëlen, glas in de hand, sigaar in het hoofd, koutend van clubfauteuil naar clubfauteuil. Zegt de een tegen de ander: 'Voor zo'n minister is natuurlijk *alles* een topinkomen!'

Het blijft een filosofische vraag of er zoiets bestaat als fatsoenlijk bulkend rijk worden. Mijn oma vond van niet. In zaken ging je bij gebrek aan intellectuele bagage. Alleen handel bracht die enorme welvaart en een buitengewoon elitaire opvoeding had haar bijgebracht dat zakendoen per definitie een vorm van oplichterij was. Bewonderenswaardige mensen hadden een vak. Zij stelden iets voor in de wetenschap of de techniek, desnoods in de kunst. Mijn oma zou nu honderd en twaalf jaar oud zijn.

Het is nog steeds zo dat het grote geld in zaken wordt verdiend. Intellectuelen of eminente vaklui, politici of hoge ambtenaren kunnen op eigen financiële kracht geen grote huizen op prachtige plekken aanschaffen. Daarvoor moet je magnaat zijn, liefst in de handel in geld. En dat wil Wouter dus veranderen. Want een rechtgeaard socialist houdt meer van arme mensen dan van rijke. Hij weet dat al die doctorandussen met hun toberige middeninkomens regelmatig de neiging vertonen om op de PvdA te stemmen. Als je geen geld hebt, moet je toch tenminste *gelijk* hebben. Dan maakt je hart een verrukt sprongetje bij het woord 'graaicultuur'.

De moralistische inslag van dit kabinet, die focus op de zo moeilijk uitwasbare ethische vlekken op het christensocialistische blazoen, heeft kennelijk hogere prioriteit dan de aanpak van de praktische problemen van dit land. Zoals de kinderopvang. Die blijkt opeens, ondanks alle beloftes, onbetaalbaar. Want de oma's die massaal op hun kleinkinderen zijn gaan passen – dat huis van hun kinderen moet immers betaald worden door twee inkomens – willen graag een graantje meepikken van de beloofde emmer met geld. Weg met de hond of de hobbykip, neem een kleinkind onder je hoede! Kun je gemakkelijk regelen op internet, twee dagen oppassen per week levert jaarlijks een dikke zeveneneenhalfduizend euro op. *Dat* is handelsgeest, dat noem je met recht een familiebedrijf. Zonder de christelijke politiek, die eigenlijk kinderen thuis wil houden bij hun aan het arbeidsproces onttrokken moeders zouden gastouders helemaal geen categorie geworden zijn in de publieke kinderopvang.

En zo zou het kunnen gebeuren dat de vrouw van de havenbaron – de havenbaronesse – haar kleinkinderen in het privé-zwembad laat spelen en daarmee iets terugverdient van de belastingcenten waar haar man zo over klaagt. Vader Drees zou zich omdraaien in zijn graf.

Marijke Mous
 is adviseur
 bestuurscommunicatie
 en griffier in de
 gemeente Loenen

De textiel - en kledingindustrie staat in de spotlights als het gaat om maatschappelijk verantwoord ondernemen. In eerste instantie ging de aandacht uit naar kinderarbeid, nu gaat het om arbeidsvoorwaarden in bredere zin en staan ook milieu en veiligheid centraal zoals blijkt rond de berichtgeving over organisch katoen of de verontreinigde matrassen van Beter Bed.

door Michiel Scheffer

Een markt kan niet haar eigen regels stellen

De kledingsector is een van de eerste sectoren waren globalisering een begrip was. Dat gaat terug tot de nieuwe internationale arbeidsdeling zoals beschreven in studies aan de Universiteit Tilburg in de jaren zeventig. In die tijd verplaatsten Duitse en Nederlandse bedrijven hun productie naar Tunesië of Sri Lanka. In de jaren zeventig waren dat vooral eigen vestigingen van die bedrijven. In de jaren negentig en daarna werd steeds meer uitbesteed bij onafhankelijke leveranciers en volgde inkoop van gereed product. Bij globalisering hoort handelspolitiek en de textiel en kledingsector kende van 1961 tot 2005 een complex stelsel van quota die de export uit ontwikkelingslanden beperkt. Als het onderwerp maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) aan de orde komt dan zien we een trend van vervanging van handelsdrempels door handelsvoorwaarden. Met de invoering van regelgeving op CO2 emissierechten en het gebruik van gevaarlijke stoffen zet die trend zich vrij zeker door.

Fair Wear

De discussie over de voorwaarden voor handel begint vorm te krijgen in de eerste helft van de jaren negentig bij enerzijds NGO's (zoals SOMO, India Werkgroep) en anderzijds in Zuid-Europa bij industrieën die het fair trade argument ophouden als rechtvaardiging van handelsbescherming. Het debat raakt in een stroomversnelling als rond 1995 de vakbonden FNV en CNV samenwerking aangaan met de NGO's en de armslag van de vakbonden gebundeld wordt met de bevoegenheid van actiegroepen. In die periode ontstaan ook de eerste experimenten met gedragscodes en controle instrumenten; maar dan vooral vanuit individuele bedrijven. Het zijn vooral maatschappelijke organisaties die de druk opvoeren en niet zozeer consumenten. Slechts een derde van de consumenten vindt MVO een belangrijk aspect in de koopbeslissing en niet meer dan 5% van de consumenten heeft daadwerkelijk een maatschappelijk verantwoord koopgedrag.

In Nederland onderkennen de brancheorganisaties het belang van een gestructureerde aanpak. Zo was ik zelf vanuit de ondernemersorganisatie van modeproducenten van 1996 tot 2000 betrokken bij de oprichting van Fair Wear Foundation waarvan voormalig D66-staatssecretaris Gerrit Ybema nu voorzitter is. Nederland heeft gekozen voor een polderaanpak van ontwikkeling van gedragscodes en verificatie door de sociale partners. Deze aanpak wordt ook wel genoemd een Multi-Stakeholder model. Niet iedereen onderschrijft deze aanpak. De grootwinkelbedrijven voeren al bijna 15 jaar een guerilla tegen enige geloofwaardige aanpak van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Eerst wordt MVO weggezet als het opleggen van Europese waarden en normen (zeker nooit de film Gandhi gezien!). Vervolgens wordt de bal bij de overheden gelegd. Dan volgen de grootwinkelbedrijven een soort Frank Sinatra doctrine *I do it my way*. Later hebben ze weer bezwaar tegen onafhankelijke controle en tenslotte ziet men niets in de betrokkenheid van NGO's.

Overheid of markt

De ontwikkeling van gedragscodes stelt de vraag of het aan de overheid of aan de markt is om MVO te organiseren. Ik neem het weinig liberale standpunt in dat het primair een overheidstaak is. Vooral in de kledingmarkt waar geen enkele marktpartij een aandeel van meer dan 1% in de wereld heeft, gaat het invoeren van MVO vanuit het bedrijfsleven buitengewoon traag en rommelig. We zijn in Nederland al 15 jaar bezig en slechts 10% van de bedrijven in kleding en textiel hebben zich aan MVO gecommitteerd. Reken daarbij dat Nederland voorop loopt (met de Anglosaxische landen en Scandinavië). Daarnaast wordt van marktpartijen gevraagd om de naleving van ILO normen af te dwingen daar waar de overheden ze niet willen of kunnen laten naleven. In sommige landen leveren de overheid steun aan particuliere initiatieven (bijvoorbeeld Sri Lanka), in andere landen is de overheid machteloos (Bangladesh). Tenslotte zijn de kosten van ontwikkeling, invoering en controle hoog. Overheden zijn hoogstwaarschijnlijk effectiever en efficiënter. De ontwikkeling en invoering van gedragscodes gaat niet zonder problemen. De belangrijkste problemen hebben te maken met de dekking van de gedragscodes

(welke normen wel en welke niet), de wijze van toezicht, de type verbeterplannen en veel breder de samenhang tussen MVO, handelspolitiek en ontwikkelingsamenwerking.

Kinderarbeid

Deze punten kunnen breed uitgezet worden maar ik wil vooral wijzen op de afweging van het belang van normen en waarden. In MVO krijgt kinderarbeid buiten gewoon veel aandacht. Maar kinderarbeid is mijns inziens eerder een symptoom dan een oorzaak van slechte arbeidsvoorwaarden. Harde cijfers ontbreken maar mijn inschatting op basis van bezoeken aan meer dan 750 fabrieken en gesprekken met meer dan 1000 mensen in de sector is dat kinderarbeid in de textiel en kledingindustrie tussen 5% en 10% van de werkgelegenheid in de industrie vertegenwoordigd. Dat is misschien te veel maar het is ook niet een breed fenomeen (vooral India, Pakistan en Bangladesh) en vaak beperkt tot eenvoudige handelingen (draad afknippen, hulpmiddelen en accessoires rondbrengen). Kinderarbeid is het gevolg van slechte organisatie lage mechanisering en afwezigheid van scholen of kinderopvang.

‘Kinderarbeid is eerder een symptoom dan een oorzaak van slechte arbeidsvoorwaarden.’

Afknippen van leveranciers

Veel ernstiger is dat de grote meerderheid van arbeiders wereldwijd geen leefbaar loon ontvangt en geen recht van vertegenwoordiging of vrije vakvereniging heeft. Noch op brancheniveau noch op bedrijfsniveau is er sprake van onderhandelingen. Dat roept de vraag of kledingproductie leidt tot duurzame ontwikkeling. Daar zit een morele vraag achter. Te vaak verliezen arbeiders met een cao gegarandeerd loon hun baan in Italië, Turkije of de Verenigde Staten ten gunste van arbeiders zonder minimumloon of maximum werktijd in Vietnam, China of Honduras. Kledingproductie

.....

.....

Geachte Aardbezoeker,
U betreedt een economische
gemeenschap met een conflict
hier en daar maar die
overwegend vredelievend is.

De Aardbewoners

.....

heeft in veel ontwikkelingslanden een weinig duurzaam karakter. Investeerders komen en gaan, voor enkele dollars verschil kan een land 20 tot 30% van haar productievolume verliezen omdat een land 500 kilometer verderop lonen van 10 dollar per maand minder kent. Kledingproductie is verslaafd aan jonge vrouwen van 16 tot 23 jaar die feitelijk werken om een bruidsschat bij elkaar te sparen en de sector zo snel mogelijk te verlaten. Kledingproductie pleegt roofbouw op mensen en genereert zelden de basis voor verdere industrialisering. Als de confectiefabriek sluit dan komt er zelden een elektronikabedrijf voor in de plaats. Daar waar geen stabiele context bestaat wordt niet geïnvesteerd in moderne en betere productie, in opleiding van werknemers. De kwaliteit van producten is achteruit gegaan met gestegen retailprijzen; de keuze in producten is verminderd; de beschikbaarheid van producten in afwijkende maten is gedaald en het aandeel van producten dat in de uitverkoop gaat is ondanks ICT gelijk gebleven. Bot geformuleerd: de run op de goedkoopste productie leidt ook tot waardeloze productie. Daarnaast is er sprake van industriële regressie. Zo is er de afgelopen vijftien jaar vrijwel geen vooruitgang geboekt in verdere mechanisering en automatisering van productie en is er een fixatie in de arbeidsorganisatie op tayloristische methodes. De voordurende dreiging met alternatieve locaties geeft grote inkopers een sterke machtspositie naar producenten. Vooral grootwinkelbedrij-

ven zijn meesters in het spreken met twee tongen: enerzijds MVO opleggen bij leveranciers en anderzijds keihard onderhandelen over prijzen en verlengen van betaaltermijnen. Maxeda (voorheen Vendex) is illustratief voor dit afknijpen van leveranciers.

Gebrek aan samenhang

Een ander aspect is de samenhang tussen MVO, ontwikkelingsbeleid en handelspolitiek. Of eerder nog: het gebrek aan samenhang. De relatie tussen MVO en handelspolitiek is een aangelegenheid op WTO en EU niveau. De relatie tussen MVO en ontwikkelingsbeleid is een nationale aangelegenheid. De handelspolitieke agenda is nog steeds een combinatie van een neo-liberale insteek van ontwikkelde landen en een ideologie van niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden door ontwikkelingslanden. Deze combinatie leidt tot een eenzijdige nadruk op het afschaffen of verlagen van tarieven; zonder dat tegelijkertijd een volwaardig debat en onderzoek is naar de mogelijkheid van basisregels over milieu en arbeidsvoorwaarden. Daarvoor is de ILO maar de ILO heeft anders dan de WTO geen machtsmiddelen. Een voorbeeld waar WTO regels en MVO botsen is het aanbestedingsbeleid voor overheden. De Nederlandse overheid loopt hierin voorop maar mag op basis van WTO regels alleen MVO als één van de gunningscriteria meenemen en niet als selectie of uitsluitingscriterium opvoeren. Daarmee ontstaat

voor bedrijven die MVO doorvoeren geen daadwerkelijk voordeel. Ook de aanpak van milieuaspecten van MVO mist regie en wordt probleem per probleem geagendeerd. Zo wordt de problematiek van katoenteelt (8% van de wereldwijde landbouw) en het forse gebruik van schoonwater en vervuiling door pesticiden niet geadresseerd. De relatie met ontwikkelingssamenwerking is ook zwak. Natuurlijk wordt er lippen dienst aan MVO bewezen, maar een flankerend beleid is er niet. Zo zal een inkoper die zijn leveranciers strikt controleert op kinderarbeid geen steun vinden bij Ontwikkelingssamenwerking als het gaat om het cofinancieren van een school. Sommige ambassades zetten hun eigen middelen in (het kleine potje) maar dat is te beperkt en afhankelijk van de persoonlijke contacten en interesses van de ambassade.

Meer overheid, minder markt

De overheid moet een veel krachtigere regie voeren over MVO. Een markt, vooral een internationale en versnipperde markt, kan niet haar eigen regels stellen. De aanpak door middel van vrijwillige gedragscodes is te traag in het opleveren van resultaten, vooral omdat de burger in zijn functie als consument weinig druk uitoefent. Kortom hier geldt toch het principe markt waar het kan; overheid waar het moet. De uitwerking van MVO zou aan het particulier initiatief kunnen worden overgelaten; de prikkels er toe zouden wat dwingender mogen – tenminste als we het politiek als belangrijk onderkennen. Een tweede agendapunt voor D66 is het nadenken over een multilaterale milieugedragingsagenda en organisatie. Dat is nu een patchwork van technische akkoorden zonder veel samenhang. Zo hobbelen we van duurzaam hout naar Kyoto en leidt de voedselcrisis tot paniekvoetbal en symboolpolitiek. Textiel en kleding is goed voor 10% van de wereldlandbouw; 12% van het watergebruik en 7% van de fossiele grondstoffen. Als we roepen dat globalisering van de economie een globalisering van de politieke vereist dan is er op dit vlak nog veel te doen.

Michiel Scheffer is lector *Fashion and Material Design Management* aan de Saxion Hogeschool en directeur van Noéton.

Hector R. Fernandez

Denk en Handel Internationaal in de game industrie

Voor Streamline Studios, net als voor de meeste bedrijven in de game industrie, is internationaal denken en handelen cruciaal - voor zowel het commerciële en financiële succes van ons bedrijf als voor de groei van de bedrijfstak als geheel. Naast de Verenigde Staten, Japan en Duitsland zijn er simpelweg maar weinig lokale markten waar voldoende inkomsten kunnen worden gegenereerd om de kosten voor het ontwikkelen van video games terug te verdienen. Een internationale markt is noodzaak.

Maar ook op een meer praktisch niveau is 'Denk en Handel Internationaal' van groot belang. Door zowel lokaal als internationaal talent en kennis aan te trekken, kunnen we betere producten maken. Maar nog belangrijker, deze manier van denken stelt ons in staat om ons cultuurgevoelige erfgoed te kunnen delen met de internationale gemeenschap door middel van producten met een lokale charme, door gebruik te maken van geglobaliseerde arbeidskrachten en marktplaats.

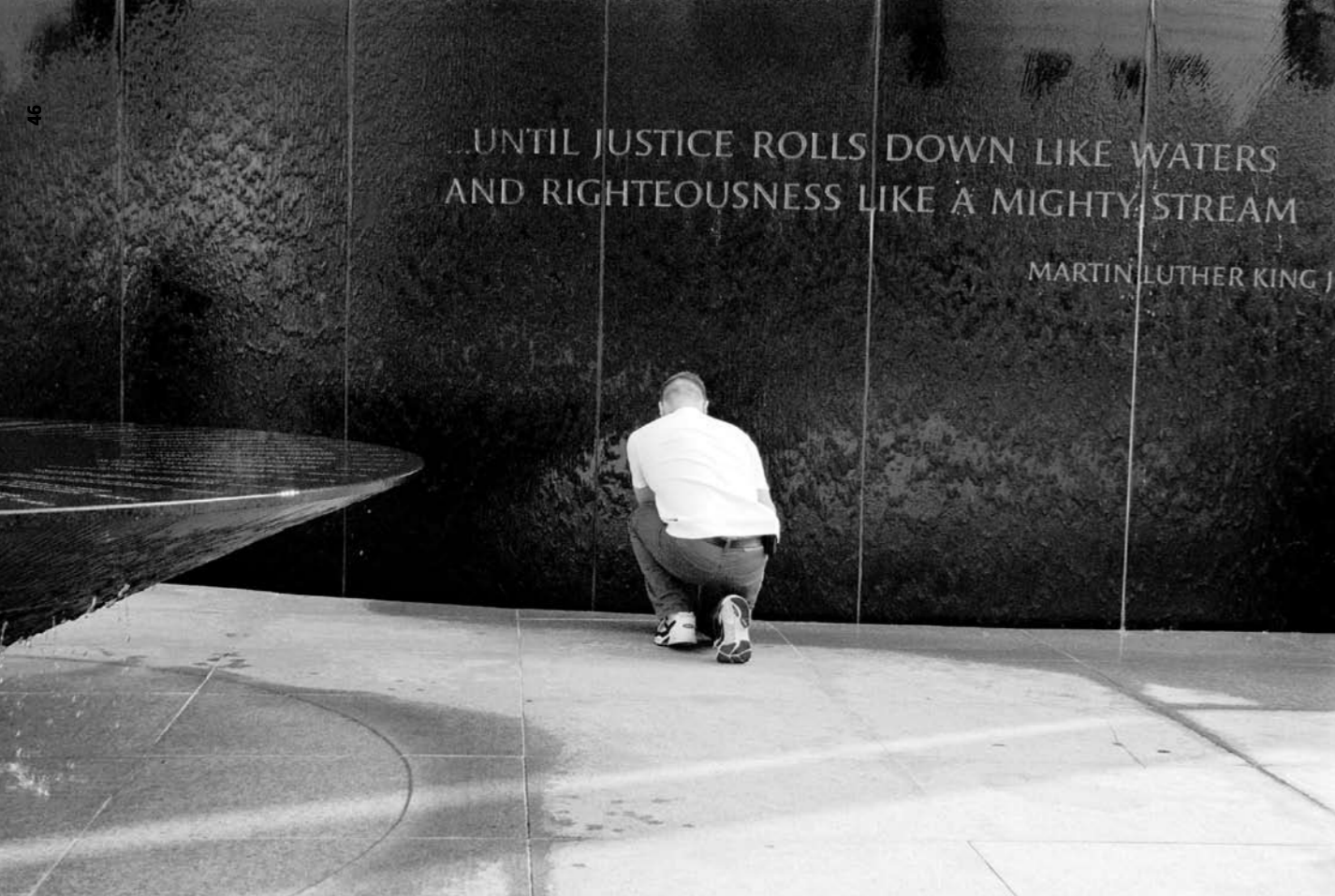
Dit is niet zo makkelijk als het lijkt. Een multicultureel bedrijf, met werknemers uit verschillende landen, een kleine lokale markt en de hoge kosten voor productie, brengen allen met zich mee dat game developers in staat moeten zijn om te werken in en met de internationale markt, en deze af en toe te moeten durven trotseren. Dit is een uitdaging, niet alleen voor de game industrie.

Streamline is continue bezig om te leren hoe we de juiste balans kunnen vinden tussen lokale vestigingen en internationale economische behoeftes. Onze filosofie is dat participatie in regionale programma's zoals de Benelux Game Initiative (BGIn) leidt tot stabilisering van onze thuisbasis in Nederland, terwijl participatie in internationale initiatieven zoals de European Game Developer Federation ons inzicht verschaft in de economische behoeftes van de internationale markt.

'Denk en Handel Internationaal'. Het is niet alleen een goed idee, het is de toekomst.

Hector R. Fernandez

Directeur Bedrijfsontwikkeling Streamline Studios

‘Voor individuele burgers is het vaak een onhaalbare kaart om het in hun eentje tegen de staat op te nemen’

De rechten van de Europese burger zijn goed beschermd door allerlei wetten en instanties. De burger is echter in de praktijk vaak op zichzelf aangewezen voor de handhaving van deze rechten. Sophie in 't Veld pleit voor een Europese burgerrechtenbeweging naar Amerikaans voorbeeld: de ACLU. Door het voeren van rechtszaken, meestal tegen overheidsinstanties, heeft de ACLU baanbrekend werk verricht voor de Amerikaanse burgerrechten.

door Sophie in 't Veld

Gezocht: Europese waakhond burgerrechten m/v

Voorbeeld richtingwijzer #5/5

Op 10 december van dit jaar is het zestig jaar geleden dat de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* werd uitgeroepen door de Verenigde Naties. Twee jaar later, in 1950, werd het *Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden* (EVRM) ondertekend in Rome, waarmee een internationaal instrument werd geschapen voor de juridische verdediging van de mensenrechten en burgerrechten. Sindsdien is er ook door de Europese Unie en de voorlopers daarvan een uitgebreid pakket aan verdragen, richtlijnen en jurisprudentie ontwikkeld ter bescherming van mensenrechten en burgerrechten, en als het nieuwe EU Verdrag (Verdrag van Lissabon) wordt aangenomen, zal de EU zelfs toetreden tot het EVRM. Er zijn allerlei instanties ter verdediging van de mensenrechten en de burgerrechten, waaronder het Hof in Straatsburg. En sinds kort heeft de Europese Unie een Agent-

schap voor de Grondrechten. Naast de gewone rechtspraak is er voor elk afzonderlijk burgerrecht wel een instantie of toezichthouder waar burgers terecht kunnen met hun klachten. Na de gruwelen van de twee wereldoorlogen kregen Europese burgers dus uitgebreide mogelijkheden om hun rechten juridisch af te dwingen, en om zich te verdedigen tegen willekeur en machtsmisbruik door de staat.

Met zo'n veelheid aan wetten en instanties ter bescherming van de burgerrechten zou je zeggen dat het in Europa wel snor zit. Maar het lijkt er op dat de burger zelf een beetje verloren rondloopt in het woud aan regels en instellingen. Er zijn veel moedige, vastberaden burgers die hun zaak bevechten tot aan het Hof in Straatsburg, of het Hof van Justitie in Luxemburg. Dat heeft veel uitspraken opgeleverd waarmee de burgerrechten grote sprongen vooruit hebben gemaakt, bijvoorbeeld

op het terrein van gelijke behandeling. Maar voor veel mensen is de gang naar de rechter te ingewikkeld, of ze voelen er – begrijpelijkerwijs – niet veel voor om in hun piere-eentje voor een zaak te vechten met alle mogelijke negatieve gevolgen voor bijvoorbeeld hun privé-leven of hun baan. De Europese burger kan wel wat hulp gebruiken. Een burgerrechtenbeweging zoals sterk ontwikkeld in Amerika zou niet misstaan op het Europese continent.

Individu versus staat

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Amerika, blijven de burgerrechten in Europa veelal een zaak van individuele burgers en officiële instanties. Er zijn wel talloze maatschappelijke organisaties die de belangen behartigen van specifieke groepen, of staan voor een single issue'. Heel veel organisaties houden zich echter bezig met publiekscampagnes of het *be-lobbyen* van beleidsmakers, maar veel minder met procederen en het voeren van proefprocessen. Afgezien van een paar wereldwijde bewegingen als *Human Rights Watch* en *Amnesty International* zijn de meeste organisaties bovendien nationaal georganiseerd.

‘Amerikanen staan veel kritischer ten opzichte van de overheid dan Europeanen. Het bewaken van burgerrechten is in de vs veel minder ingebed in de overheidsstructuren dan in Europa’

In Europa worden ook politici vaak geacht de burgerrechten en mensenrechten te bewaken. De burgerrechten zijn als het ware geïnstitutionaliseerd, een zaak van de overheid geworden. Terwijl burgerrechten eigenlijk een zaak moeten

zijn van burgers, van onszelf. Het gaat bij burgerrechten en mensenrechten voor een groot deel om de verhouding tussen de burger en de staat, of zelfs het beschermen van de burger tegen de staat. Dat maakt precies het verschil tussen een democratie en een dictatuur: zowel in democratieën als in dictaturen heeft de staat de neiging de burgerrechten en de mensenrechten te schenden, maar in een democratie kan een burger zich daartegen verweren, en kan een regering ter verantwoording worden geroepen. Maar voor individuele burgers is het vaak een onhaalbare kaart om het in hun eentje tegen de staat op te nemen. Officiële instanties zijn weliswaar onafhankelijk, maar zijn geneigd bureaucratisch te opereren en zich strikt binnen de gebaande paden te begeven terwijl soms juist een luis in de pels nodig is om de grenzen van de wet op te zoeken en waar nodig op te rekken. Een luis in de pels die het opneemt voor individuen die dat niet alleen kunnen; een beweging ter bescherming van de burgerrechten.

Je zou zeggen dat Europa een vruchtbare bodem zou zijn voor een levendige burgerrechtenbeweging. Immers, de geschiedenis van Europa is een aaneenschakeling van gewelddadige, autoritaire regimes. Nog maar heel kort geleden waren dertien van de huidige 27 EU lidstaten een dictatuur. Maar merkwaardig genoeg heeft Europa nauwelijks een cultuur of traditie van een beweging die de rechten en vrijheden van burgers beschermt. Daarnaast is het bestaan van een Europese bestuurslaag – en daarmee dus de noodzaak voor een burgerrechtenbeweging op Europees niveau – eigenlijk ook van relatief recente datum. De EU begeeft zich pas de laatste jaren op terreinen die raken aan de burgerrechten en de mensenrechten; immigratie- en asielbeleid, buitenlands- en veiligheidsbeleid en politie- en justitiesamenwerking. Maar ook op andere terreinen gaan de grondrechten een rol spelen: vrij verkeer van personen, wetenschappelijk onderzoek of grensoverschrijdende gezondheidszorg bijvoorbeeld.

De Amerikaanse burgerrechtenbeweging

In de Verenigde Staten is er wel een levendige burgerrechtenbeweging, en een sterke cultuur van burgerrechten en -vrijheden. De *American Civil Liberties Union (ACLU)*, opgericht in 1920,

heeft inmiddels zo'n half miljoen leden. Door het voeren van rechtszaken, meestal tegen overheidsinstanties, heeft de ACLU baanbrekend werk verricht voor de burgerrechten. Zo heeft ACLU veel gedaan aan de strijd tegen rassendiscriminatie, voor het recht op abortus en voor het recht op vrije meningsuiting. De laatste jaren richt ACLU zich actief op schending van mensenrechten en burgerrechten in de strijd tegen terrorisme, en op de voortschrijdende schending van de persoonlijke levenssfeer van burgers door de overheid.

Ook allerlei andere maatschappelijke organisaties zijn actief op dit terrein, en zorgen ervoor dat de Amerikaanse burgerrechten ook daadwerkelijk een concrete invulling krijgen en niet een dode letter blijven. Amerikanen staan veel kritischer ten opzichte van de overheid dan Europeanen. Het bewaken van burgerrechten is in de vs veel minder ingebed in de overheidsstructuren dan in Europa. In Europa zijn van overheidswege bevoegde onafhankelijke toezichhouders belast met het bewaken van de rechten van de burger en het toepassen van de wet. Maar daar waar het gaat om de verhouding tussen burger en staat is het soms nodig om actie te voeren, de barricaden op te gaan of zelfs in uitzonderlijke gevallen om de wet te breken. Deze waakhondfunctie kan niet of nauwelijks door officiële instanties worden uitgeoefend. Daarvoor moeten burgers zelf op de been komen.

Burgerrechten in de praktijk

De burgerrechten zoals opgetekend in het EVRM zijn uiterst actueel. De vrijheid van meningsuiting, het recht op privacy, het recht op huwelijk, vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, het recht op vrijheid en veiligheid, het verbod op martelen, vrijheid van vergadering, het recht op een eerlijk proces en het verbod op discriminatie staan allemaal hoog op de politieke agenda. Al die zaken zijn, zoals gezegd, in principe goed geregeld in wetten en verdragen. Maar we zien dat ze in de praktijk worden uitgehold en ondermijnd. Regeringen – ook in vrije, democratische landen – beroepen zich op noodsituaties om zich te onttrekken aan de regels. In de strijd tegen terrorisme zien we dat democratische regimes met bureaucratische middelen en legalistische trucs het verbod op martelen omzeilen. Er wordt ijskoud gesteld dat de normale wetten en verdragen niet

meer voldoen in de huidige crisissituatie. Maar die redenering klopt niet: regels en verdragen over mensenrechten zijn *juist* gemaakt voor conflictsituaties. De kracht van de rechtsstaat en van onze democratische principes wordt juist nu getest, in tijden van spanning en conflict. De kwestie van de illegale uitleveringen en gevangenschappen van de CIA zijn een goede illustratie daarvan. Hoewel de regels overduidelijk zijn geschonden met medeweten (en soms ook medewerking) van de Europese regeringen, blijkt het in de praktijk vrijwel onmogelijk om iemand daarvoor ter verantwoording te roepen. Er zijn weliswaar op nationaal niveau justitiële en parlementaire onderzoeken gestart, maar die kunnen de kwestie als geheel niet aanpakken. In de vs zien we dat acties van mensenrechtenorganisaties via het federaal gerechtelijk apparaat wel veel hebben kunnen uitrichten.

Het blijft in de praktijk moeilijk om het naleven van de regels af te dwingen, als de politieke wil ontbreekt. Een algemeen verbod op discriminatie is niet genoeg, als een nationale regering of de Europese Commissie geen zin hebben om een discriminatieverbod strikt na te leven. In zo'n geval zou het heel effectief zijn om een Europese burgerrechtenorganisatie te hebben die naar de rechter stapt. Zo zou een Europese organisatie zich kunnen buigen over zaken met een duidelijke Europese dimensie. Bijvoorbeeld de erkenning van huwelijk, geregistreerd partnerschap of scheiding, het recht op (weigeren van) medische behandeling, strijd tegen alle vormen van discriminatie, of het recht om vreedzaam te demonstreren. De noodzaak groeit van een gedegen bescherming van burgerrechten en mensenrechten op Europees niveau. Er wordt steeds meer beleid gemaakt in Europa waarbij burgerrechten en mensenrechten in het geding zijn. Dan zijn strikt nationale regels en instanties niet meer voldoende. Ook een nationale burgerrechtenbeweging kan dan niet veel uitrichten. Het is de hoogste tijd voor een Europese burgerrechtenbeweging, die de rechten uit het EVRM en het Europese Handvest van de Grondrechten tot een realiteit maken voor de Europese burgers. Een *bottom up* beweging waarbij burgers zelf invulling geven aan hun rechten en aan het Europees Burgerschap.

Sophie in 't Veld is europarlementariër voor D66.

We hoeven niet zo rouwig te zijn om het inleveren van nationale beslissingsbevoegdheden. Samenwerking in de EU is in ons eigen belang, zegt Laurens Jan Brinkhorst.

door Laurens Jan Brinkhorst

De EU wordt nooit een superstaat

De Europese Unie heeft het gezicht van Europa de afgelopen halve eeuw onherkenbaar veranderd. In vijftig jaar groeide de EU uit van een functionele, tot de economie beperkte organisatie, tot een volwaardig, samenhangend politiek systeem, met wereldwijde verantwoordelijkheden. Samen vormen de EU en de lidstaten een unieke transnationale structuur. Het nieuwe Verdrag van Lissabon is het voorlopige culminatiepunt van deze ontwikkeling, waarbij de EU een sterker profiel krijgt. De EU krijgt een eigen rechtspersoonlijkheid; de EG en de EU worden vervangen door één uniforme structuur, de EU; de bevoegdheden van de EU en de lidstaten zijn duidelijker afgebakend en de besluitvorming wordt efficiënter doordat vaker met gekwalificeerde meerderheid van stemmen wordt beslist. Het Verdrag van Lissabon betekent ook een nieuw begin. Tussen de instellingen ontstaat een nieuwe machtsverhouding. De Europese Raad en de Raad van Ministers vertegenwoordigen

de staten en het Europees Parlement vertegenwoordigt de burger. Staten en burgers komen in een nieuwe relatie tot elkaar te staan. Is er dan nog wel sprake van nationale soevereiniteit?

Soevereiniteit heeft altijd drie centrale kenmerken gehad: volk, territoire en exclusief gezag door een autoriteit. Deze autoriteit is niet onderworpen aan het gezag van een andere macht. Soevereiniteit is bovendien ondeelbaar. In juridische zin vormt soevereiniteit nog steeds de grondslag voor het vigerende statensysteem.

Dit klassieke soevereiniteitsbegrip heeft in de EU echter een gedaanteverwisseling ondergaan. Zeker, de lidstaten vormen de grondslag van de EU die ze zelf immers hebben opgericht en voor het eerst legt het Verdrag van Lissabon vast dat staten ook gerechtigd zijn zich uit de EU terug te trekken. Dat bevestigt dat de EU allereerst een unie van staten is. Zij bepalen ook welke bevoegd-

heden worden overgedragen. Tegelijkertijd blijkt uit die overdracht van bevoegdheden, dat bepaalde, nationale doelstellingen alleen kunnen worden verwezenlijkt door binnen het kader van de EU samen op te treden. Dat geldt voor de interne markt, voor een schoon milieu, voor de euromunt en ook voor meer interne en externe veiligheid.

Betekent dit veranderingsproces het einde van de nationale soevereiniteit, de vervanging van de nationale staten door de Europese Unie? Of sterker nog, is dit het begin van het opgaan van de lidstaten in een Europese superstaat? Tijdens het negatief uitgevallen referendum over de Europese grondwet ontstond het beeld van een Europese moloch, die ongecontroleerd voortdendert over de nietsvermoedende hoofden van lidstaten en burgers. Dat is een onjuist beeld. Wat is de werkelijkheid?

Allereerst is iedere stap in het proces van de integratie van bevoegdheden gezet als gevolg van een politieke wilsovereenstemming tussen de lidstaten. Het zijn de lidstaten zelf die de verdere ontwikkeling van de EU bepalen. Verder zijn zij ook nauw betrokken bij het uitvoeren en toepassen van de gemeenschappelijk vastgestelde Europese regels. Indirect bestuur is de regel in de EU.

Krachtens het loyaliteitsbeginsel zijn de lidstaten gehouden alles te doen om de verwezenlijking van de doelstellingen te vergemakkelijken. In de praktijk bepalen zij zelf hoe daaraan inhoud te geven. De lidstaten zijn dus niet alleen betrokken bij de rechtsvorming, zij zijn óók – als rechtssubject – onderworpen aan diezelfde orde. Door hun lidmaatschap hebben zij zich definitief en onherroepelijk aan die rechtsorde gebonden. Het lidmaatschap verplicht de staten in hun interne structuur alle noodzakelijke maatregelen te treffen. Ook mogen zij niet eenzijdig maatregelen treffen om de inbreuk op het EU-recht door andere EU-lidstaten ongedaan te maken. Bovendien moeten lidstaten de overeengekomen bevoegdheidsverdeling van de verdragen respecteren. Mocht een lidstaat de rechtsgevolgen van het lidmaatschap niet langer willen dragen, dan rest hem alleen de mogelijkheid zich uit de Unie terug te trekken. De autonomie van het Europese recht betekent echter niet dat de EU een staatskarakter heeft ge-

cregen. De lidstaten blijven staten met hun eigen wetgevende, executieve en rechtsprekende bevoegdheden, al worden hun rechten en plichten door de verdragen geregeerd. Maar die autonomie betekent wel dat nationale soevereiniteit een onderdeel is geworden van een bredere, collectief nog groeiende Europese transnationale structuur. Theoretisch is de EU geen staat of bijna-staat. En ook in praktische zin zal het niet zover komen, omdat de staten en hun inwoners dat niet willen. In de kern is het gehele integratieproces gebaseerd op een uitruil van bevoegdheden. De lidstaten geven de eenzijdige beslissingsmacht op over gebieden waar de Europese Unie bevoegd is geworden. En in ruil daarvoor kunnen zij nationale invloed uitoefenen binnen een groter geheel. Het vermogen om eenzijdig op te treden wordt ingeperkt door de gemeenschappelijke rechtsorde waarvan Nederland deel uitmaakt, samen met de overige 26 lidstaten.

Maar daar komt iets groters voor terug. Het sleutelwoord hierbij is het woord eenzijdig. Als gevolg van het EU-lidmaatschap kunnen lidstaten niet langer eigenmachtig zelf optreden. Tussenkomen van de gemeenschappelijke instellingen is vereist. Dat behoort tot het wezen van de gezamenlijke uitoefening van soevereiniteit.

‘Het zijn de lidstaten zelf die de verdere ontwikkeling van de EU bepalen’

Dit proces van uitruil gelijkstellen met het verlies aan nationale soevereiniteit, leidt tot een drogreden. Een voorbeeld. Noorwegen of Zwitserland zijn geen lid van de EU. Formeel is hun soevereiniteit dus intact gebleven. Maar materieel niet. Zij hebben bilaterale akkoorden met de EU gesloten. Daardoor hebben zij de meeste bepalingen over de interne markt en zelfs van het zogeheten Schengenacquis overgenomen. Hun formele soevereiniteit is in feite een schijnsoevereiniteit

geworden. Voor hun nationale welvaart zijn zij te afhankelijk van de geïntegreerde markt. Zij nemen geen deel aan het interne EU-besluitvormingsproces en kunnen dus niet veel anders doen dan de Europese bepalingen overnemen in hun nationale wetgeving.

Wij kunnen beter aanknopen bij een materieel soevereiniteitsbegrip. Nieuwe machten, zoals China en India, zijn bezig het wereldtoneel te betreden. Economisch, politiek en demografisch vormen zij een tot dusver onbekende uitdaging voor de gevestigde orde die decennialang werd bepaald door de wereld aan weerszijden van de Atlantische Oceaan. We leven echter in een nieuwe wereld, waarin de afzonderlijke nationale staten van Europa te klein en te onmachtig zijn geworden om hun belangen zelfstandig veilig te stellen. Die kunnen daarom beter gezamenlijk worden behartigd.

De EU moeten wij daarom zien als een noodzakelijke voorwaarde voor het voortbestaan van de Europese staten in de 21^e eeuw. Dat maakt het noodzakelijk een samenhangende visie te ontwikkelen op het functioneren van de EU in een wereld van groeiende onderlinge afhankelijkheid. Nederland moet daarom zijn positie tegenover de EU herijken.

Belangrijk is dat de Europese bevolking meer bij de EU betrokken wordt. Dit is nodig voor een sterkere identificatie met Europa als politiek en cultureel fenomeen. De negatieve uitkomst van het referendum in 2005 werd deels veroorzaakt door een negatief oordeel over nationale regeringen, maar vond zeker ook haar oorsprong in een negatieve visie op de EU zelf. Meer en betere communicatie lost het probleem van het democratisch deficit echter niet op. Een verdere politisering van het Europese beleid wel. Op Europees niveau vindt nu ten onrechte geen politieke strijd plaats over het door de instellingen gevoerde beleid. Dit is het meest zichtbaar bij het Europees Parlement. Europese verkiezingen gaan niet over machtsuitoefening (en daarmee over conflicten) op Europees niveau. Zij worden vooral gezien als tweederangs nationale verkiezingen.

Voor een groter democratisch gehalte is verdere politisering van het Europese beleid gewenst. Een eerste stap zou kunnen zijn de fractieleiders in het Europees Parlement meer te betrekken bij de voorbereiding van de verkiezing van de voorzitter van de Commissie door het Europees Parlement. Europese verkiezingen worden daarmee interessanter voor de machtsvorming. Op termijn dient het Europees Parlement te worden verkozen via

Europese en niet langer via nationale kieslijsten. Verder zijn zowel Europese als nationale belangen gediend bij een betere verankering van het Europese beleid in het nationale bestel. Op mededingingsgebied bijvoorbeeld bestaat sinds 2004 een netwerk van nationale mededingingsautoriteiten, die samen met de Europese Commissie de toepassing van Europees mededingingsrecht hebben aangepakt, naast het toezicht op de naleving van het nationale mededingingsrecht. Het toezicht is daardoor krachtiger en effectiever geworden.

Anno 2008 beslaat de EU praktisch het gehele continent. Daarmee is zij een internationale factor van betekenis geworden. Wij kunnen het ons niet veroorloven de externe dimensie van de EU te verwaarlozen en we moeten daarom meer internationale verantwoordelijkheden aanvaarden. Kosovo is in dit verband een testcase.

De EU wordt geconfronteerd met nieuwe bedreigingen in de wereld. Ze zijn minder zichtbaar dan die tijdens de Koude Oorlog, maar daarom niet minder aanwezig. De Europese Veiligheidsstrategie van 2003 vormt een eerste gezamenlijke analyse. Maar voor een werkelijke transformatie en politieke stabiliteit moet een strategische visie op de wereld omgezet worden in concrete

instrumenten. Op dit punt is het optreden van de EU nog zeer onder de maat. Zeker, de EU is de belangrijkste werelddonor voor ontwikkelingshulp en humanitaire steun en zij bemant ook wereldwijd het grootste aantal vredesmissies. Maar voor het daadwerkelijk bestrijden van de veelheid aan dreigingen in de wereld is zachte macht alleen onvoldoende.

De EU is geen superstaat en heeft ook niet de ambitie die te worden. Maar het ontbreken van een werkelijke militaire component in het Europese optreden is schadelijk voor haar effectiviteit en komt de geloofwaardigheid niet ten goede. Daarom is het noodzakelijk in Europees verband meer aandacht te besteden aan een effectieve inzet, maar ook een hogere prioriteit, van militaire middelen. Alleen zo kan de ambitie van de EU om een belangrijke transformerende factor in de wereld te zijn, uitgroeien tot een nieuwe internationale werkelijkheid.

Dit is een bewerkte versie van de oratie die **prof. mr. L.J. Brinkhorst** heeft uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleraarschap Internationaal en Europees recht en bestuur aan de Universiteit Leiden. Eerder verschenen in *NRC Handelsblad*, 8 april 2008.

‘We leven in een nieuwe wereld, waarin de afzonderlijke nationale staten van Europa te klein en te onmachtig zijn geworden om hun belangen zelfstandig veilig te stellen’

Wat is de Europese Unie (EU) eigenlijk? Alhoewel er veel discussie bestaat over de rol van de EU, haar taken, budget en doelen, wordt deze vraag vaak naar de achtergrond gedreven. Is de EU nu een superstaat, federatie of statenbond? Volgens rechtsfilosoof Jaap Hoeksma is de EU geen van allen. Het is een uniek juridisch verschijnsel dat het best als een Unie van Burgers en Lidstaten kan worden aangeduid.

door Jaap Hoeksma

De EU als Unie van Burgers en Lidstaten

In de door het kenniscentrum D66 samengestelde bundel *Eigenlijk bent u een Europeaan*¹ komt een vraag aan de orde die zelden wordt opgeworpen. Wat is de Europese Unie? De bundel vormt een open uitnodiging voor een debat hierover. Het aardige is dat het antwoord op deze vraag al in de bundel besloten ligt.

De EU als federatie

In de bundel *Eigenlijk bent u een Europeaan* houdt de voormalige premier van België Guy Verhofstadt een krachtig pleidooi voor de benadering van de EU als een federatie. Hij is ervan overtuigd dat de afwijzing van de 'Grondwet voor Europa' in Frankrijk en Nederland voort is gekomen uit de vrees voor een Europese superstaat en probeert 'mogelijke misverstanden over de essentie van een federatie of federale unie'² weg te nemen. Als gewezen minister-president van een staat die al sinds 1980 de federale weg is ingeslagen, mag Verhofstadt daartoe bij uitstek capabel worden

geacht. Het loont dan ook de moeite zijn omschrijving van een federatie integraal weer te geven:

'Een federatie is een unie die de soevereiniteit of de politieke macht verdeelt tussen het geheel (de Unie) en zijn onderdelen (de staten, deelstaten, lidstaten, regio's, provincies en zelfs kantons). Een federatie is derhalve geen gecentraliseerde staatsvorm, en zeker geen superstaat, maar het tegendeel ervan. Tot de essentie van de federale staatsvorm behoort de eigenheid en zelfs verregaande autonomie van de staten of deelstaten. Daar staat tegenover dat de federatie geen losse statenbond is zonder centraal gezag, maar tegelijk een federale eenheid vormt met een federaal gezag, federale wetten en een federale rechtsorde. Elke federatie steunt derhalve op twee pijlers, de federale overheid en de overheden van de staten of deelstaten. Precies die tweeledigheid maakt er een federatie van'.

De stelling dat de federale en dus gedecentraliseerde staatsvorm het tegendeel vormt van een superstaat is zonder meer juist, maar de geldigheid ervan is beperkt tot de context van staten. Wanneer vanuit het perspectief van het internationaal recht naar de verschillen tussen een federale staat en een eenheidsstaat wordt gekeken, dan moet voorop gesteld worden dat het in beide gevallen om soevereine staten gaat. De 26 bestaande federaties, waarvan Verhofstadt verderop in zijn betoog melding maakt, zijn vanuit volkenrechtelijk oogpunt allemaal zelfstandige staten. Er bestaan tussen die federaties onderling de nodige nationaalrechtelijke verschillen, maar er zijn ook gemeenschappelijke kenmerken. De belangrijkste daarvan is dat federaties, overigens net als andere staatssoorten, sterk aan de ondeelbaarheid en territoriale integriteit van het land hechten. Derhalve behoren de nationale defensie en het buitenlands beleid bij uitstek tot de federale staatstaken. Dit brengt met zich mee dat federale staten in het algemeen geen eenzijdig recht van uittreding van de constituerende delen erkennen. Alleen in Canada ligt dit sinds de invoering van de *Clarity Act* in 2000 enigszins anders en wordt het begin van een uitzondering op de algemene regel gemaakt...

De Europese Droom

De constatering dat federale staten de constituerende delen geen recht van uittreding toekennen, maakt het vanuit juridisch oogpunt onmogelijk om de Europese Unie in termen van een federatie aan te duiden. Het Verdrag van Lissabon geeft de lidstaten van de Europese Unie namelijk expliciet het recht toe om eenzijdig uit het verband van de

Unie te treden. Staten kunnen de soevereiniteit met andere woorden ten volle hernemen. Het is anderzijds echter ook niet mogelijk om de Unie in termen van een statenbond of confederatie te beschrijven. Het Verdrag van Lissabon verleent het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie namelijk kracht van verdrag en dat brengt met zich mee dat de EU een meer verplichtend karakter dan een confederatie heeft.

De Raad van State werpt aan het slot van zijn advies over de goedkeuringswet van het Verdrag van Lissabon de vraag op wat de Europese Unie dan wel is³. Wie vaststelt dat de Unie geen federatie en ook geen confederatie is, kan die vraag evenmin ontlopen. Het aardige van de bundel *Eigenlijk bent u een Europeaan* is dat het antwoord er al in besloten ligt. In zijn bijdrage over de Europese Droom benadrukt de Amerikaanse auteur Jeremy Rifkin dat 'de EU een heel bijzondere bestuurlijke constructie is zoals die nooit eerder in de geschiedenis heeft bestaan'⁴. Hij vervolgt met de waarneming dat Europa sinds de Tweede Wereldoorlog doelbewust heeft geprobeerd om een omslag te bereiken in de manier waarop de mensen met elkaar omgaan. De grondleggers van het proces van Europese integratie Monnet en Schuman hebben er volgens hem nooit enige twijfel over laten bestaan dat zij het bestaande systeem van internationale betrekkingen zó grondig wilden veranderen dat het voor staten onmogelijk zou worden om nog eens oorlog met elkaar te voeren. Deze doelstelling is in de preambule van het Verdrag van Rome uit 1957 in die zin onder woorden gebracht dat de zes deelnemende staten de wil uitspraken om een 'steeds hechter verbond tussen de staten en volkeren van Europa' tot stand

'In de Unie is gebroken met het traditionele denken in tegenstellingen tussen staten en volken. Het óf-óf-denken is vervangen door een én-én-benadering. Je bent namelijk niet alleen burger van je eigen land, maar ook burger van de Unie'

te brengen. De overdracht van soevereiniteit aan supranationale of communautaire instanties vormde de eerste revolutionaire stap op de voorgenomen weg. Het EG Hof van Justitie kon in een arrest van 1963 dan ook vaststellen dat de Gemeenschap een nieuwe rechtsorde in het volkenrecht vormt. Het Hof overwoog daarbij dat de uitoefening van de soevereiniteit door de gemeenschappelijke instanties zowel de lidstaten als de burgers raakt (cursivering JH)⁵. De positie van de burgers binnen het samenwerkingsverband werd in de volgende jaren stap voor stap versterkt.

De burgers van de lidstaten mochten in 1979 voor het eerst rechtstreeks de leden van het Europees Parlement kiezen en in 1992 werden de burgers van de lidstaten bij het Verdrag van Maastricht ook tot burgers van de Europese Unie uitgeroepen. De rechten die de burgers in hun nieuwe hoedanigheid werden toegekend, waren zo beperkt van omvang dat het revolutionaire karakter van dit verdrag nauwelijks onderkend kon worden. Het Verdrag van Maastricht legde echter wel de grondslag voor de 'bijzondere bestuurlijke constructie' die volgens de Amerikaan Rifkin uniek in de geschiedenis is.

De EU als Unie van Burgers en Lidstaten

Het bijzondere van de nieuwe constructie ligt in het gegeven dat de Europese Unie sinds haar oprichting in 1992 uit staten én burgers bestaat. Het samengaan van burgers en lidstaten in één politiek verband vormt een nieuw verschijnsel. In de klassieke staatsleer horen burgers bij staten en kunnen staten internationale organisaties vormen. Er bestaan echter geen burgers van internationale organisaties. De Europese Unie breekt met dit stelsel door het burgerschap van de Unie aan de burgers van de lidstaten te verlenen. Die burgers krijgen dankzij het Verdrag van Lissabon een volwaardige status doordat het nieuwe verdrag het Handvest van de grondrechten van de EU dat in 2000 werd geproclameerd, kracht van verdrag geeft. De burgers kunnen hun rechten als Unieburger niet alleen afdwingen tegenover de autoriteiten van het eigen land, maar in voorkomende gevallen ook tegenover die van de andere lidstaten én ten opzichte van de instellingen van de Unie. Het EG Hof van Justitie gaf in een arrest van december 2007 te kennen dat de status van Unieburger

bij de uitoefening van de rechten die uit het Handvest voortvloeien, de primaire status dient te zijn.⁶ Deze vaststelling legt een juridisch fundament onder het betoog waarmee Alexander Pechtold de bundel opent. Pechtold houdt een bevolgen pleidooi voor een meervoudige identiteit. Hij stelt dat het denken in termen van één loyaliteit meer in het denkraam van voetbalsupporters dan in dat van politici past. 'Je méér Europeaan voelen wil dus niet zeggen dat je je geen Nederlander meer voelt. Dat is het óf-óf-denken van een gepolariseerd land'⁷. Deze meervoudige identiteit komt in de benadering van het Hof van Justitie tot uitdrukking in het gegeven dat, waar de nationale status bij de uitoefening van de burgerrechten in het eigen land voorop staat, het burgerschap van de Unie de primaire status dient te zijn als het gaat om de rechten die uit het EU-Verdrag voortvloeien. De in 1963 verwoorde visie van het Hof dat de burgers in het verband van de Gemeenschap zelfstandige dragers van rechten en verplichtingen zijn, is door de Verdragen van Maastricht en Lissabon in het recht van de Unie verankerd. De Europese Unie bestaat niet, zoals andere internationale organisaties, alleen uit staten, maar ook uit burgers. Deze constatering maakt het mogelijk antwoord te geven op de door de Raad van State opgeworpen vraag wat de EU nu eigenlijk is. Dit antwoord luidt dat de Europese Unie een nieuw juridisch verschijnsel is dat het best als een Unie van Burgers en Lidstaten aangeduid kan worden. In deze Unie is inderdaad gebroken met het traditionele denken in tegenstellingen tussen staten en volken. Het óf-óf-denken is vervangen door een én-én-benadering. Je bent namelijk niet alleen burger van je eigen land, maar ook burger van de Unie. Dat unieke en onderscheidende kenmerk vormt het uitgangspunt voor de definitie die op basis van het Verdrag van Lissabon van de EU gegeven kan worden: *De Europese Unie is een samenwerkingsverband van soevereine staten, waarin de burgers van de lidstaten ook burger van de Unie zijn.*⁸

Conclusie

Een terugblik op het proces van Europese integratie dat ruim zestig jaar geleden is begonnen, leert dat de staten en volkeren van Europa iets anders hebben gedaan dan het voorbeeld van de Verenigde Staten van Amerika imiteren. Jean Monnet om-

schreef de actiegroep die hij in de jaren vijftig van de vorige eeuw oprichtte, weliswaar als het Comité voor de Verenigde Staten van Europa, maar het streven naar een 'steeds hechter verbond tussen de staten en volkeren van Europa' is niet uitgemond in een klassieke federatie. Uit de wil om in de toekomst oorlogen te voorkomen is een uniek en eigensoortig samenwerkingsverband ontstaan, waarin het oude dualisme tussen staten en internationale organisaties is overwonnen. Europa heeft het bestaande stelsel van internationale betrekkingen dat teruggaat op de Vrede van Westfalen uit 1648, vervangen door een nieuw model waar zowel staten als burgers deel van uitmaken. Het concept van de Unie van Burgers en Lidstaten dat Europa in een halve eeuw tot ontwikkeling heeft gebracht, vormt een van de belangrijkste vernieuwingen in de staatkunde en het volkenrecht sinds het begin van de moderne tijd. Het lijkt niet ondenkbaar dat andere groepen van staten en burgers in andere delen van de wereld op termijn hun eigen invulling aan het nieuwe concept zullen geven. Als schakel tussen de nationale staten en het complex van de Verenigde Naties biedt de Europese Unie in elk geval een innovatief model voor de inrichting van het mondiale bestuur in de 21^e eeuw.

Jaap Hoeksma is rechtsfilosoof en maker van het educatieve Europa-spel *Eurocracy*. In 2007 publiceerde hij een essay over Europa.

1 Frank van Mil, Corina Hendriks, red. (2007). *Eigenlijk bent u een Europeaan: 27 essays over kansen zonder grenzen*. Amsterdam: Uitgeverij van Praag.

2 Guy Verhofstadt, 'Wie heeft er schrik van een federaal Europa', *Eigenlijk bent u een Europeaan*, p. 46.

3 Kamerstukken II, 2007/08, 31 384 (R 1850), nr 4.

4 Jeremy Rifkin, 'De Europese Droom', *Eigenlijk bent u een Europeaan*, p. 19.

5 Zaak 26/62 Van Gend en Loos, Jur 1963, 3.

6 Arrest Eind, 11 december 2007 (C-291/05).

7 Alexander Pechtold, 'Een sterker Europa, een sterker Nederland', *Eigenlijk bent u een Europeaan*, p.16.

8 Jaap Hoeksma (2007). *De Uitvinding van Europa*. Assen: Van Gorcum. p. 22.

Robert Coelen

Denk en Handel Internationaal op de Universiteit

De Universiteit Leiden is in mei 2007 door de OECB genoemd als een van de meest geïnternationaliseerde universiteiten in de wereld. Dit had veel te maken met de aard en hoeveelheid van actieve internationale samenwerkingsverbanden van de universiteit. Veel universiteiten, net als de Universiteit Leiden, schenken op dit moment aandacht aan het proces van internationalisering; het is een speerpunt geworden van het hoger onderwijs waar dan ook ter wereld.

In de eerste instantie is de gedachte achter internationalisering dat het moet bijdragen aan de interculturele vaardigheden die we onze afgestudeerde studenten meegeven. Dit betekent dat onze alumni ongeacht de cultuur waarin ze komen te werken goed overweg moeten kunnen met mensen die een andere achtergrond hebben.

Uiteraard zou het optimaal zijn als al onze studenten een tijdje in het buitenland zouden kunnen studeren, maar in werkelijkheid is dit momenteel weggelegd voor slechts een klein deel van de totale studentenbevolking. Hoe komt de rest dan aan interculturele vaardigheden? Als je niet naar het buitenland kunt gaan voor studie, laat dan het buitenland maar naar de universiteit komen! De universiteit Leiden doet er dan ook veel aan om buitenlandse studenten en academici naar Nederland te laten komen om zodoende interactie te bevorderen tussen de thuisblijvers en onze buitenlandse gasten.

Echter, het proces van tijdelijke migratie en huisvesting in Nederland voor buitenlandse studenten is in vergelijking met bijvoorbeeld Australië nodeloos gecompliceerd en kost de universiteit regelmatig getalenteerde studenten of staf. Een 'fameus' voorbeeld is een Indiase hoogleraar die geen geboortecertificaat kon produceren (gebeurd vaak in India) en daarom toegang geweigerd werd tot Nederland. Hij is vervolgens uitgeweken naar een Ivy League universiteit in de vs! Niet internationaal denken is geen optie voor de Leidse Universiteit!

Robert Coelen

Vice-president Internationaal, Universiteit Leiden.

DE BESTE DE BAAS BOEKRECENSIE

Hoogopgeleide mensen hebben het vaak voor het zeggen in Nederland. Het boek *De beste de baas* beschrijft deze meritocratische samenleving. Uitstekende, en bij tijd en wijle hilarische, vakantielectuur, vindt Annelou van Egmond. Alleen jammer dat een verbindend verhaal over het verband tussen de voortschrijdende meritocratie en de groeiende weerstand tegen de nieuwe elite ontbreekt.

Wie is de baas in Nederland?

Kanttekeningen bij het ideaal van de meritocratie

De beste de baas

Prestaties, respect en solidariteit in een meritocratie
Tsjalling Swierstra en Evelien Tonkens (red)
Amsterdam University Press
ISBN 978 90 5356 815 6

Wanneer Diederik Samsom de Nationale IQ-test wint dan denk ik onwillekeurig 'uitslover' maar echt verbaasd ben ik niet. Ernst Hirsch Ballin deed niet mee deze keer en Jeroen van der Veer zat kennelijk in het buitenland. Zij zouden zeker geduchte concurrenten voor Samsom zijn geweest. Slimmerds hebben het op veel plaatsen voor het zeggen en daarover verbazen we ons niet (meer). Wij laten ons niet langer leiden door de vent met het grootste leger, het meeste land of het 06-nummer van de paus maar kiezen zelf onze bestuurders. Degene die actief gekozen of passief geaccepteerd wordt als 'de baas' is vaak 'het beste jongetje en steeds vaker ook meisje van de klas'. Dit principe noemen we meritocratie en het is in Nederland breed geaccepteerd. Het boek *De beste de baas*, onder redactie van Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra, beschrijft het ideaal van een meritocratische samenleving, schetst de risico's en komt met suggesties om de schaduwzijden ervan te beperken.

De beste de baas begint met een beschrijving van de opkomst van het ideaal van meritocratie door de eeuwen heen. Voor wie geen tijd heeft om vierjaar Politologie te studeren vormt dit hoofdstuk een aardig alternatief. Zeker, we gaan er op zevenmijslaarzen doorheen maar weinig blijft onbesproken.

Van de vroegste tijd, zeg maar alles van de oerknal tot en met de Middeleeuwen, gaan we naar de vroegmoderne periode of de Verlichting. Via de moderne tijd komen we vervolgens bij het meritocratische tijdperk. In al die tijdsgewrichten staan steeds drie vragen centraal; Wie is er verantwoordelijk voor de verdeling? Op grond waarvan wordt er verdeeld? En wat wordt er eigenlijk verdeeld?

Zo komen we dan uit bij een meritocratisch systeem als meest rechtvaardige maatschappelijke ordening tot nu toe. Nederland is geen volkomen meritocratie, zeker niet in de zin van *The Rise of the Meritocracy* van Michael Young (1958), maar vertoont er wel veel kenmerken van. Geen van de schrijvers van de bundel verwerpt het ideaal van de meritocratie maar velen plaatsen wel kanttekeningen bij de onbedoelde ondemocratische aspecten ervan. Naarmate mensen meer verdienen zijn voor de samenleving krijgen ze namelijk niet alleen meer inkomen en status, maar ook meer macht. Diploma's leiden niet alleen tot de beste banen maar ook tot meer invloed op de politieke besluitvorming. 'Hoger opgeleiden hebben meer politieke interesse, meer politiek zelfvertrouwen, gaan vaker stemmen, zijn vaker lid van een politieke partij, doen vaker mee aan demonstraties, schrijven meer ingezonden stukken en bezoeken vaker inspraakavonden.' Herkent u zich hierin?

Wat te doen als je geen diploma's weet te verwerven? Zelfs in onze huidige semi-meritocratie is dan nog niet alles verloren. Er is een vluchtstrook voor meritocratische verliezers. Men kan zich bijvoorbeeld terugtrekken in een zelfgekozen groep waar men wel waardering vindt. Ook is het mogelijk om 'de bocht af te snijden' door een fortuin, en dus status, te vergaren met een loterij of, niet aan te raden, een bankoverval. De vrije markt is een ander terrein waar velen met een lage opleiding zich kunnen bewijzen. Een heel speciale markt hierbij is die van de populaire cultuur. Zeker, de concurrentie is hier moordend, maar de hoofdprijs is de moeite waard voor al die aspirant filmsterren, muzikanten en Idolsdeelnemers. Als laatste uitweg is er de sfeer waar cognitieve vaardigheden niet het allerbelangrijkst zijn. Affectieve en communicatieve vaardigheden zijn net zo goed van belang. Wie daar in uitblinkt draagt wel

degelijk bij aan de samenleving, ook al leidt dat niet meteen tot hoge salarissen en veel status.

Een samenleving die individuen beloont voor hun verdienstelijkheid krijgt ook te maken met de 'minder verdienstelijken'. Mensen die de expliciete of impliciete toets op merites niet doorstaan, hebben dat in een meritocratie aan zichzelf te wijten. Ze hebben immers net zoveel kansen gehad als de mensen die wel 'geslaagd' zijn?! Echter, in een niet perfecte meritocratie klopt dat niet. Niet iedereen krijgt dezelfde kansen in Nederland. Velen hebben al kort na de geboorte een flinke achterstand ten opzichte van leeftijdgenootjes. Men zoekt dan ook terecht de schuld niet uitsluitend bij zichzelf. Dit leidt tot allerlei ressentimenten aan de 'verkeerde' kant van de nieuwe kloof tussen de klassen. Hoewel hier in de verschillende delen van *De beste de baas* regelmatig aan gerefereerd wordt is het jammer dat juist dit element niet meer is uitgewerkt. Her en der wordt gesproken over de opkomst van Fortuyn, de protesten tegen topsalarissen, de revolte tegen de managers en religieus fanatisme maar een verbindend verhaal over het verband tussen de voortschrijdende meritocratie en de groeiende weerstand tegen de nieuwe elite had in dit overigens uitstekende boek niet misstaan.

Mijn advies: lees dit boek. Het is uitstekende vakantielectuur – een mens kan toch niet uitsluitend detectives lezen op het strand. De hoofdstukken zijn eerder als artikelen gepubliceerd en dat betekent dat ze ook los heel goed leesbaar zijn. Veel van de voorbeelden zijn bovendien hilarisch; wat Dick Pels in deze context weet te melden over Paris Hilton en Oprah Winfrey maakt de redactie van RTL Boulevard jaloers. De beschrijvingen van Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra over de oprukkende afrekencultuur in de zorg en het onderwijs zullen velen van u pijnlijk bekend voorkomen. De belangrijkste reden om dit boek te lezen is echter dat u – laat me raden – zelf van een meritocratie niets te vrezen heeft en dus de nadelen ervan minder zwaar zult laten wegen. Voor het begrijpen van de Zeitgeist is dat echter van groot belang!

Annelou van Egmond is redacteur van *Idee*.

POSTBUS 66

De Olympische Spelen staan voor de deur. Het is volgens *Human Right Watch* nog steeds niet te laat om de misstanden op het gebied van mensenrechten in dit land aan de kaak te stellen.

door **Phelim Kine**

China's Olympisch gebrek aan mensenrechten

De Olympische fakkel deed op 21 juni 2008 Lhasa aan met bar weinig respect voor de 'fundamentele ethische waarden' die zijn vastgelegd in het Olympisch Handvest. De straten waren niet gevuld met juichende sportliefhebbers maar met duizenden leden van de oproerpolitie die surveilleerden tussen de zorgvuldig geselecteerde toeschouwers en de buitenlandse journalisten die speciaal voor de gebeurtenis waren ingevlogen. Deze beteugeling is het jongste bewijs hoe het geweld van 14 en 15 maart in de Tibetaanse hoofdstad heeft geleid tot de meest systematische en langdurige repressie van de mensenrechten in China sinds het bloedbad van Tiananmen in juni 1989. De autoriteiten onderdrukten de vreedzame protestdemonstraties tegen de Chinese overheersing van Tibet, waarna relletjes uitbraken die voldoende aanleiding waren voor een verder ingrijpen waarbij buitenlandse media het land uit werden gezet en een intensieve veiligheidsoperatie van start ging met honderdduizenden gewapende politieagenten en militairen.

De Chinese regering gebruikt de laatste weken voor het begin van de Spelen op 8 augustus niet zozeer voor een pre-Olympische versoepeling van de strenge beperkingen van de vrijheid van meningsuiting, als wel voor een intensivering van de wurggreep van degenen die de officieel gedicteerde 'harmonieuze samenleving' ter discussie stellen. Ondanks toezeggingen in 2001 dat de Spelen van 2008 een impuls zouden geven aan de verdere ontwikkeling van 'democratie en mensenrechten', hebben de Chinese regering, het Internationaal Olympisch Comité (IOC) en de meeste andere regeringen geen enkel afdoende verklaring voor het toenemende aantal aantoonbare schendingen van mensenrechten in verband met de Olympische Spelen.

Tot het doelwit van de regeringscampagne tegen de vrijheid van meningsuiting behoort nu ook de kritiek op de bouwnormen in Sichuan, het gebied dat werd getroffen door de verwoestende aardbeving op 12 mei 2008. Zeng Hongling, een gepensi-

oneerde schoolleraar, werd naar verluidt op 9 juni in hechtenis genomen in Chengdu, Sichuan, op beschuldiging van 'aanzetten tot subversie' nadat hij drie essays online had gepubliceerd waarin hij de slechte bouw medeoorzaak noemt van de ineensstorting van honderden scholen door de aardbeving. Huang Qi, een bekende dissident en oprichter van de website www.64tianwang.com, gewijd aan vermeende schendingen van mensenrechten die plaatsvinden door heel China, werd op 10 maart in Chengdu gearresteerd voor het vermeende bezit van staatsgeheimen vlak nadat hij bijzonderheden publiceerde over Zeng Honglings arrestatie.

In april werd de Chinese mensenrechtenactivist Hu Jia veroordeeld tot 3,5 jaar gevangenisstraf wegens de *misdaad* van het spreken in het openbaar over de toenemende wurggreep op dissidenten in de aanloop naar de Spelen. Hu's activistische vrouw Zeng Jinyan en hun zeven maanden oude dochter zijn sinds 18 mei 2007 onder huisarrest. En Hu is slechts een van de Olympische dissidenten in gevangenschap. Onder hen bevinden zich Chulin Yang, gevangengezet in juli 2007 voor zijn betrokkenheid bij het verzoekschrift 'Wij willen mensenrechten en geen Olympische Spelen', mede ondertekend door boeren die protesteren tegen landonteigeningen; Ye Guozhou, die vier jaar uitzit wegens de organisatie van protestacties tegen onteigeningen in samenhang met de Olympische Spelen; en Wang Ling, in november 2007 veroordeeld tot 15 maanden *heropvoeding* wegens verzet tegen de sloop van haar eigendom voor een Olympische bouwproject.

Vorige maand verloren meerdere advocaten, onder wie Teng Biao, Zhang Jiankang en Jiang Tianyong, hun licentie als officiële sanctie voor het publiekelijk aanbieden van juridische bijstand aan Tibetaanse arrestanten in de nasleep van de rellen in Lhasa in maart. Teng Biao werd al eerder doelwit voor formele vervolging vanwege een brief die hij in september 2007 schreef met Hu Jia. De brief was een scherpe veroordeling van de Chinese regering omdat zij zich niet had gehouden aan haar beloften aan het IOC om de situatie van de mensenrechten voorafgaand aan de Olympische Spelen te verbeteren. Zij schreven onder meer: 'Als u op de Olympische Spelen in Peking aankomt... beseft u

wellicht niet dat de bloemen, de glimlachende gezichten, de harmonie en de welvaart allemaal stelen op een basis van grieven en verdriet, tranen, gevangenschap, foltering en bloed'.

In weerwil van de vanwege de Spelen tijdelijk uitgebreide persvrijheid voor buitenlandse journalisten hebben ook deze correspondenten goede redenen te vrezen voor hun welzijn. Een Chinese mediacampagne tegen vermeende 'subjectieve verslaggeving in westerse media' van de gebeurtenissen in Tibet leidde in maart tot anonieme dreigementen tegen zeker tien correspondenten. Het Chinese ministerie van Buitenlandse Zaken heeft tot nu toe geweigerd hiernaar onderzoek in te stellen. De aanvankelijke openheid voor de buitenlandse media in Sichuan na de aardbeving van 12 mei is snel afgenomen. Tot 2 juni heeft de Buitenlandse Correspondenten Club van China (FCCC) zeker acht incidenten geregistreerd van intimidatie of hechtenis van buitenlandse journalisten die verslag wilden doen vanuit het getroffen gebied.

De Chinese regering rekent erop, en tot dusver met succes, dat de zorg om de goede handelsbetrekkingen bij de internationale gemeenschap alle serieuze openlijke kritiek overstemt over de verslechterende mensenrechtensituatie in de aanloop naar de Spelen. Toch vormen bescheiden verbeteringen, zoals een betere procedure bij de herziening van doodvonnissen en de benoeming van een duidelijk aanwezige woordvoerder inzake Soedan, een positief bewijs dat duidelijk uitgesproken internationale druk zinvol is voor een substantiëler mensenrechtenbeleid.

Het is nog niet te laat voor regeringen en het Internationaal Olympisch Comité om met succes een kritisch geluid te laten horen over deze met de Olympische Spelen samenhangende misstanden. Juist het IOC zou publiekelijk moeten protesteren tegen deze 'Olympische' schendingen van de mensenrechten en van de Chinese regering moeten eisen dat zij zich houdt aan de toezeggingen op het gebied van de mensenrechten die zij deed om de Spelen van 2008 te organiseren. Nationale Olympische Comités en regeringen van landen waaruit de duizenden atleten, journalisten en

toeschouwers naar de Spelen komen zouden zich op eenzelfde wijze moeten uitspreken over deze schendingen, die een directe inbreuk vormen van de beginselen van het Olympisch Handvest, en op de bres moeten staan voor het recht van atleten, journalisten en toeschouwers op de vrijheid van meningsuiting.

Staatshoofden die de uitnodiging hebben geaccepteerd om de Spelen van Peking bij te wonen, onder wie de Nederlandse premier Balkenende, zouden een verbeterd mensenrechtenklimaat tot minimuminzet moeten maken voor hun aanwezigheid in augustus. Doen ze dat niet, dan geven zij zich stilzwijgend gewonnen voor de schurkentactiek van de Chinese regering.

Deze acties vormen geen panacee voor de vele uitdagingen op mensenrechtengebied die China kent. Maar als de aanwezige IOC-officials en buitenlandse vertegenwoordigers oprecht zowel publiek als discreet hun zorg om de mensenrechten in China kenbaar zouden maken, kunnen de Olympische Spelen van 2008 in Peking alsnog een evenement worden waarop zowel China als de internationale gemeenschap met recht en reden trots kan zijn.

Phelim Kine is onderzoeker voor *Human Rights Watch* in Azië. Vertaling: **Arthur Olof**.

‘De Chinese regering rekent erop dat de zorg voor goede handelsbetrekkingen alle serieuze openlijke kritiek overstemt over de verslechterende mensenrechtensituatie’

idee

tijdschrift van het Kenniscentrum D66

jaargang 29
nummer 3
juli 2008

idee verschijnt 6 x per jaar
ISSN nr. 0927-2518

redactie

Constantijn Dolmans (vz), Marieke van Doorn, Annelou van Egmond, Corina Hendriks, Frank van Mil, Jeroen Niemans, Arthur Olof, Frits Prillewitz, Heleen Uyt de Haag, Jasper Veen, Emily van de Vijver, Thony Visser.

eindredactie

Corina Hendriks

aan dit nummer werkten mee

Laurens Jan Brinkhorst, Robert Coelen, Mark Duckenfield, Eric van Eerdenburg, Hector Fernandez, Floris de Gelder, Jaap Hoeksma, Franca van Hooren, Bart Jan Krouwel, Philippe Legrain, Anne van Schaik, Michiel Scheffer, Ken Schoolland, Irs Smalbrugge, Sophie in 't Veld, Rob de Wijk, Brett Wigdortz, Arjen van Witteloostuijn en Marianne Wilschut.

fotografie

Herman Wouters

illustraties

Marco van Lierop

concept

Toon Lauwen, Wilmar Grossouw

ontwerp/vormgeving

Wilmar Grossouw, Annebel Schipper

druk

Drukkerij Uleman-De Residentie, Zoetermeer

uitgave en administratie

Kenniscentrum D66
Laan van Meerdervoort 50
Postbus 660, 2501 CR Den Haag
T. 070 356 60 66
E. kenniscentrum@d66.nl

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 35, studenten € 20, losse nummers op aanvraag

Weg van de dogmatiek

Verwoestijning, uitdroging van de aarde, smeltend poolwater en dijkdoorbraken. Na het schimmige toekomstbeeld, door Al Gore geschetst, was klimaatverandering tijdens de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen een *hot topic*. Diverse partijprogramma's werden aangevuld met passages over CO₂-uitstoot, en groen was niet langer geitenwollen sokken, maar ook *hip*. Voor D66 is het streven naar een schone, duurzame wereld met een energiezuinige en energieonafhankelijke positie voor Nederland en Europa in de wereld al een belangrijk thema sinds haar oprichting. Als pragmatische, toekomstgerichte partij zou D66 daarom het thema klimaat veel meer op moeten eisen.

De ruimte is er. De storm omtrent het klimaatdebat is geluwd en geen van de politieke partijen heeft zich opgeworpen als voorvechter van een duurzamer Nederland, terwijl het electoraat dat na de gedane verkiezingsbeloftes wel verwacht. In de Tweede Kamer hebben de andere partijen de juiste toon nog niet gevonden. Groenlinks en de PvdA, die kiezen voor een dogmatisch groene benadering, benoemen weliswaar het klimaatprobleem maar laten een realistische en

praktische invulling (links) liggen. De VVD wil de wegen verbreden om het fileprobleem op te lossen en Geert Wilders spreekt alleen van tsunami's buiten de milieucontext. De SP twijfelt nog aan klimaatverandering als geheel, en Rita Verdonk zal ongetwijfeld tegen klimaatverandering zijn, maar heeft nog geen partijprogramma.

Ook het huidige kabinet springt totaal verkeerd om met de klimaatproblematiek. Het kabinet handelt dogmatisch en probeert complexe problemen op te lossen met weinig doordachte maatregelen. De lijn is defensief, consumeren en vooral symboolpolitiek be-drijven.

Neem de luchtvaartbelasting, de vliegtaks. Zoals alle mobiliteit, zorgt de luchtvaart voor CO₂-uitstoot. De vervuiler betaalt is een goed uitgangspunt, maar niet op deze manier. Diverse cijfers wijzen uit dat de vliegbelasting ervoor zorgt dat Nederlandse passagiers op grote schaal in de auto stappen naar luchthavens net over de grens in België en Duitsland. Nog meer mobiliteit dus en een flink verlies van werkgelegenheid. Ook op het gebied van energieafhankelijkheid handelt Nederland nog dogmatisch. Het credo is CO₂-reductie, maar minister Cramer bouwt rustig kolencentrales en weigert over te gaan op kernenergie omdat dat

niet goed ligt bij de achterban. Frankrijk, dat decennia terug fors investeerde in kernenergie, is al jaren lachende derde. Niet in het minst omdat Nederland diezelfde kernenergie uit Frankrijk importeert.

Het is jammer dat deze defensieve, dogmatische houding in politiek Nederland overheerst. Op de lange termijn lost deze houding het klimaatprobleem niet op en ook stimuleert het de economie niet. Een complex probleem als klimaatverandering vereist een pragmatische, ondogmatische instelling en een offensieve onderzoeksagenda. Het klimaatbeleid zou juist een kans moeten zijn voor een unieke Nederlandse 'deltawerken-achtige' aanpak. Onze universiteiten en hogescholen zouden hierin voorop moeten lopen.

In de Nederlandse en in de Europese politiek kan D66, met een ondogmatische instelling die haar zo eigen is, een offensieve aanpak agenderen en hiermee hoge ogen gooien. D66 zou het voortouw moeten nemen in het klimaatdebat. Er liggen ontzettend veel kansen in bijvoorbeeld het pleiten voor een emissiehandel systeem, het inzetten op innovatie en het heropenen van de discussie over kernenergie. Dit is pas echt een voortrekkersrol opeisen.

Floris Kreiken

Voorzitter Jonge Democraten

